

STORLAGRET på Viberga

- ENKEL BYGGNAD ● LÅG HYRA
- ENKEL VARUHANTERING
- SOM BYGGER PÅ SJÄLVBETJÄNING

Men ni får varorna till låga
priser

- FRI PARKERING

HUSHÅLLENS FÖRENING
TEL. 0122 - 131 30

FINSPÅNGS BIBLIOTEK

Huvudbiblioteket: Kalkugnsvägen 11, tel. vx 132 40

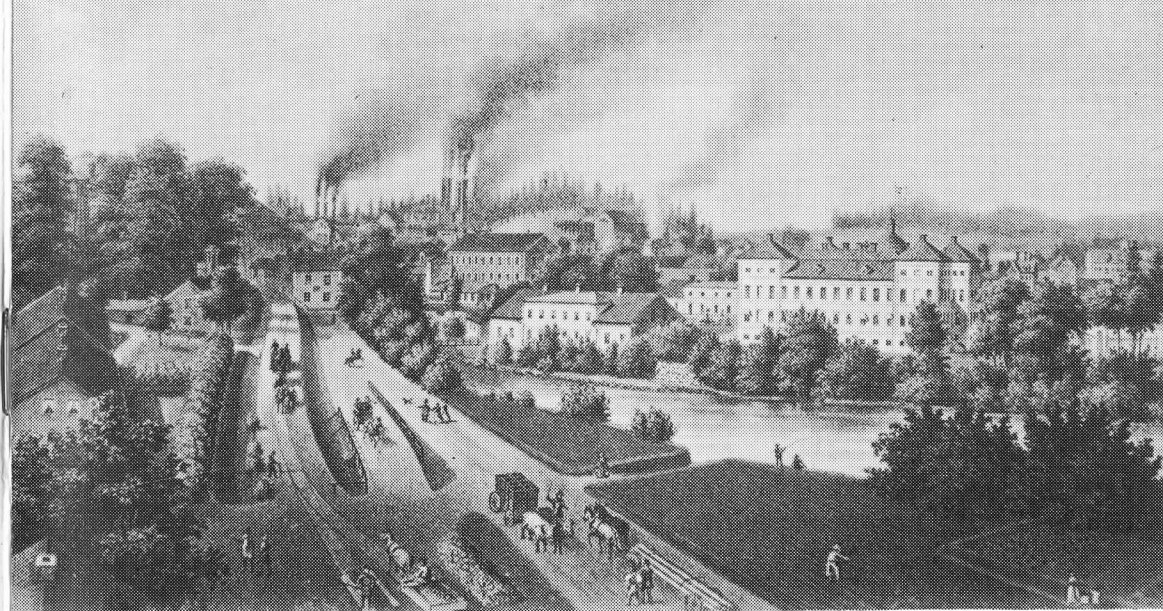
Öppettider: Vard. 10—20, lörd. 10—14

Juni—aug. vard. 10—19, lörd. stängt.

Utlåning, artotek, barn- och ungdomsverksamhet, utställningar,
föreläsningar och musikprogram

Filialer på bl.a. Profilvägen 20 E, Gröna vägen 25,
i Hällestad, Igelfors, Lotorp och Rejmyre.

Ring huvudbiblioteket för närmare upplysningar! — Välkomna!

Risingebygd

RISINGE HEMBYGDSFÖRENINGENS ÅRSSKRIFT 1980

RISINGE HEMBYGDSFÖRENINGENS ÅRSSKRIFT

Årgång 6 - 1980

RISINGE HEMBYGDSFÖRENING

Styrelse 1980:		Telefon
Ordförande:	Carl Thelander	290 69
Vice ordförande:	Åke Yderfors	210 19
Sekreterare:	Guy Mahlviker	182 89
Kassör:	Bo Lönnberg	133 13
Intendent:	Bengt-Arne Runnerström	110 20
Vice intendent:	Gunvor Gardell	292 90
Arkivarie:	Gudrun Kolsberg	177 29
Bildarkivarie:	Stig Karlsson	117 19
Studieledare:	Ingrid Ekholm	135 46
Hemslöjdsintendent:	Siv Karlsson	135 62
Biträdande intendent:	Anders Andersson	890 22
Repr. Auroaringen:	Arne Engberg	127 49

Årsskriftens redaktionsgrupp:

Bosse Carsbrant
Gudrun Kolsberg

Medlemsavgiften 1980 är 25 kronor.

1981 är 30 kronor.

Risinge Hembygdsgård kan besökas på följande tider:

Från den 1/6 till den 31/8 lördagar och söndagar mellan kl. 13.00—18.00 samt under juli månad dagligen. — På övriga tider efter kontakt med intendenten Bengt-Arne Runnerström, tel. 110 20 eller vice intendent Gunvor Gardell, tel. 292 90.

Omslagsbilden:

Fotografisk reproduktion efter okänt original från 1870-talet med hästbanan.

FÖRORD

Det är inte utan ett beklagande som redaktionskommittén konstaterar att det sjätte numret av föreningens årsskrift nu äntligen är klart. Beklagandet gäller dröjsmålet. Ambitionen att vår årsskrift till julhelgen ska ligga på bokhandels- och biblioteksdiskarna har vi i år inte lyckats leva upp till. Men nu finns den . . .

Författare till årets enda men värdefulla bidrag till Risingebygdens historia är professor Karl-Erik Bergsten, som även i fjol gjorde en stor insats för vår årsskrift. Till honom framför vi ett hemvävt och präktigt tack för hans insiktsfulla och detaljerade belysning av Finspongs utveckling från bruksort till industrisamhälle.

För övrigt uppmanar vi våra läsare att med uppbyggande av all fantasi och initiativkraft värva medlemmar till vår förening. Risinge hembygdsförening har hugstora planer men begränsade personella (för att inte tala om ekonomiska) resurser att genomföra sina idéer. Värva en medlem! Gå med i föreningen! Gör en insats! Gräv där du står! Vårda dina rötter!

Och för att sluta mindre patetiskt framför vi till oss alla en förhoppning om en lång och varm vår . . .

Finspång från bruksort till industrisamhälle

HUR DET BÖRJADE

I mitten av 1500-talet höll Sverige på att byggas upp som helt självständig stat. Unionen med Danmark hade upplösts efter ett befrielsekrig, en svensk kung, Gustav Vasa, hade utropats 1523 men danskarna ville naturligtvis försöka få Sverige att återgå till den gamla ordningen. Sverige låg alltså i krig. På Östersjön härskade som en stat i staten det mäktiga tyska handelsförbundet Hansan, som hjälpt Gustav Vasa och nu krävde sin tribut. Inrikespolitiskt var adeln och kyrkan stora jordägare — jorden var den tidens viktigaste kapital — och konkurrerade med kronan, staten, om skattemedlen.

Under hela unionstiden hade Sverige kunnat nyttiggöra sig av de mellansvenska malmfälten i för den tiden lämpliga organisationer, bergslag. Av denna enastående stordrift var kronan, som bl.a. behövde mycket krigsmaterial och även exportvaror, ytterst intresserad. Man hade därför kunnat bygga upp driften i det stora järnproducerande området — det norra bergslagsområdet i Närke, Västmanland, södra Dalarna, Gästrikland och Värmland. Järnet spreds också över intilliggande jordbruksbygder, som kunde få detta som betalning för spannmål och andra jordbruksprodukter och även där kom järnet till användning som skattemedel.

Avskilt från det övriga stora bergslagsområdet låg en sydligare, betydligt mindre och relativt sett ganska lågproducerande bergslagsgrupp i norra Östergötland (Godegård, Hällestad, Vånga), Närke (Lerbäck, Hammar) och Södermanland (Tunaberg). Det finns anledning anta att Östgötabergslagens produktion under århundraden höll sig kring 5—8% av den totala svenska järnframställningen. Åtminstone de östligast belägna hade goda förbindelser med hamnar i Nyköping, Norrköping och Söderköping.

Med hjälp av skattehandlingarna från detta bergslagsområde går det att få en liten inblick i hur det såg ut i norra Östergötland i denna för-Finspångska tid. Men i jämförelse med de större och väletablerade områdena i norr började man föra detaljerade räkenskaper relativt sent. Den första hytträknningen kom t.ex. först 1625.

FÖRORD

Det är inte utan ett beklagande som redaktionskommittén konstaterar att det sjätte numret av föreningens årsskrift nu äntligen är klart. Beklagandet gäller dröjsmålet. Ambitionen att vår årsskrift till julhelgen ska ligga på bokhandels- och biblioteksdiskarna har vi i år inte lyckats leva upp till. Men nu finns den . . .

Författare till årets enda men värdefulla bidrag till Risingebygdens historia är professor Karl-Erik Bergsten, som även i fjol gjorde en stor insats för vår årsskrift. Till honom framför vi ett hemvävt och präktigt tack för hans insiktsfulla och detaljerade belysning av Finspångs utveckling från bruksort till industrisamhälle.

För övrigt uppmanar vi våra läsare att med uppståndande av all fantasi och initiativkraft värva medlemmar till vår förening. Risinge hembygdsförening har hugstora planer men begränsade personella (för att inte tala om ekonomiska) resurser att genomföra sina idéer. Värva en medlem! Gå med i föreningen! Gör en insats! Gräv där du står! Vårda dina rötter!

Och för att sluta mindre patetiskt framför vi till oss alla en förhoppning om en lång och varm vår . . .

Finspång från bruksort till industrisamhälle

HUR DET BÖRJADE

I mitten av 1500-talet höll Sverige på att byggas upp som helt självständig stat. Unionen med Danmark hade upplösts efter ett befrielsekrig, en svensk kung, Gustav Vasa, hade utropats 1523 men danskarna ville naturligtvis försöka få Sverige att återgå till den gamla ordningen. Sverige låg alltså i krig. På Östersjön härskade som en stat i staten det mäktiga tyska handelsförbundet Hansan, som hjälpt Gustav Vasa och nu krävde sin tribut. Inrikespolitiskt var adeln och kyrkan stora jordägare — jorden var den tidens viktigaste kapital — och konkurrerade med kronan, staten, om skattemedlen.

Under hela unionstiden hade Sverige kunnat nyttiggöra sig av de mellansvenska malmfälten i för den tiden lämpliga organisationer, bergslag. Av denna enastående stordrift var kronan, som bl.a. behövde mycket krigsmaterial och även exportvaror, ytterst intresserad. Man hade därför kunnat bygga upp driften i det stora järnproducerande området — det norra bergslagsområdet i Närke, Västmanland, södra Dalarna, Gästrikland och Värmland. Järnet spreds också över intilliggande jordbruksbygder, som kunde få detta som betalning för spannmål och andra jordbruksprodukter och även där kom järnet till användning som skattemedel.

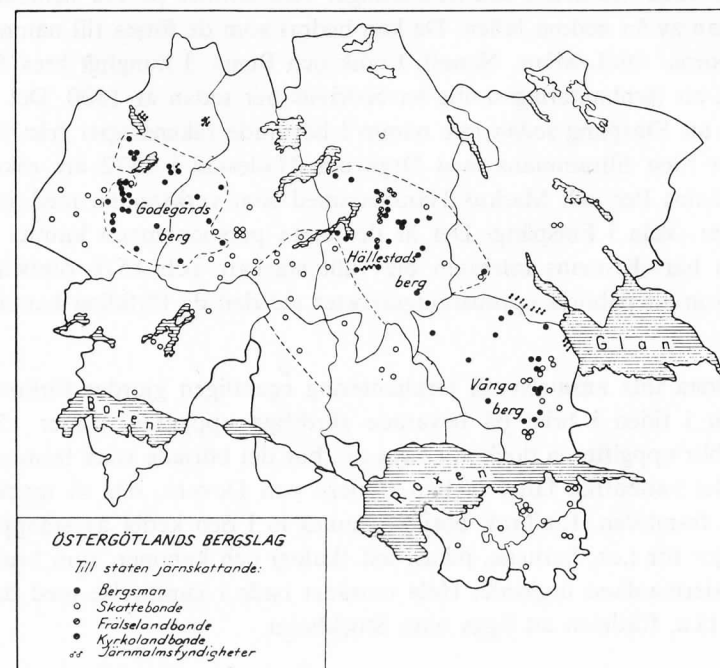
Avskilt från det övriga stora bergslagsområdet låg en sydligare, betydligt mindre och relativt sett ganska lågproducerande bergslagsgrupp i norra Östergötland (Godegård, Hällestad, Vånga), Närke (Lerbäck, Hammar) och Södermanland (Tunaberg). Det finns anledning anta att Östgötabergslagens produktion under århundraden höll sig kring 5—8% av den totala svenska järnframställningen. Åtminstone de östligast belägna hade goda förbindelser med hamnar i Nyköping, Norrköping och Söderköping.

Med hjälp av skattehandlingarna från detta bergslagsområde går det att få en liten inblick i hur det såg ut i norra Östergötland i denna för-Finspångska tid. Men i jämförelse med de större och väletablerade områdena i norr började man föra detaljerade räkenskaper relativt sent. Den första hytträkningen kom t.ex. först 1625.

Då fanns 21 hyttor i drift i Hällestad och 6 i Vånga men troligen hade inga större förändringar skett under det närmast föregående seklet. Förutom hyttor fanns kvardröjande äldre tillverkningsmetoder särskilt i Hällestads sörskate (Hällestadsberg), där järnet framställdes i mindre stycken s.k. osmund, som stundom också kunde användas som ett slags mynt. Tackjärnsproduktion i hyttor och masugnar och osmundtillverkning gick sida vid sida under hela unionstiden. Om tidig tysk invandring här vittnar t.ex. namnet Magnus Masmästare på ett brev daterat i Hällestad 1419.

Fördelen med tackjärnstillverkningen var att tack vare denna stål och lämpligt smidbart järn kunde framställas, vilket var nödvändigt för vapentillverkningen. I mitten av 1500-talet sades en gruva i Vånga ge landets bästa stålmalm och Gustav Vasa berömde smederna i Hällestadsberg och Godegårdsborg för deras goda stål.

Kartan (Eriksson 1940) visar gårdar skattande järn 1543—62. Den ger små mängder per skattskyldig i väster och från enstaka gårdar i sydligaste Risinge. Däremot uppvisar Hällestads sörskate, Vånga och större gårdar på jordbruksbygden söder om Roxen stora kvantiteter. Området kring Finspång och Risinge i övrigt var nästan oberört av järnskatter och lämnade andra varor.

KRONAN SOM FÖRETAGSLEDARE

Gustav Vasa sökte att bland bergsmanshyttorna och hamrarna också starta av kronan drivna hyttor och hamrar. Till dessa skulle kallas tekniskt kunnig arbetskraft, vilken gärna söktes utom Sverige. Detta hade uppenbarligen två syften. Det skattejärn som kronan fick in skulle på något sätt bearbetas och nyttiggöras. Kungen ville dessutom modernisera järnframställningen genom att befrämja hytt-drift och tackjärnsproduktion framför osmundtillverkningen. Den senare ville han avveckla. Kronohyttorna skulle därvid tjäna som mönsteranläggningar. Sådana kronohyttor m.m. kom också till stånd i norra Östergötland både inom och i utkanterna av bergslagen på 1550—1570-talen. Bortsett från det mera avlägsna Godegård (Torshyttan) fanns anläggningar i Sonstorp, Valstorp och Rämninge i Hällestad och Orga, Korphyttan, Lada och Torp i Vånga. Man har dock ett intryck av att det var halvhjärtade försök. Kronan startade och lade ned verksamhet, flyttade omkring den eller lämnade över till bergsmännen för privat drift. Totalproduktionen sjönk och svårigheterna var tydliga stora.

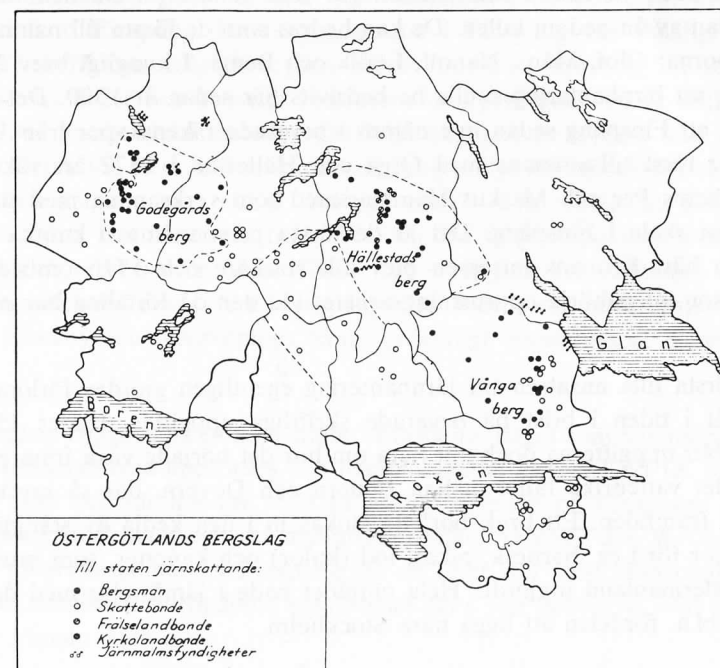
Första gången Finspång nämns som Ortsnamn tycks vara i ett pergamentbrev från cirka 1390. 1535 omtalas i skattehandlingar fem bönder på två hemman, ett på vardera sidan av ån nedom fallen. De kan hedras som de första till namnen kända Finspångsborna: Olof, Måns, Nanolf, Lodik och Bengt. I kungligt brev från 1587 uppges det, att järnhantering skulle ha bedrivits här sedan år 1500. Det bör dock observeras, att Finspång sedan inte nämns i bevarade räkenskaper från 1557 utan återkommer först tillsammans med Orga och Hällestad i 1572 års räkenskaper. År 1573 nämns Per och Markus Hammarsmed som verksamma med stångjärns-smide i liten skala i Finspång. Det är de första personnamnen knutna till järnhanteringen här. Kronans intressen blev allt starkare och 1576 ombads fogden Måns Jönsson att påbörja upprustningsarbetet vid den då förfallna hammaren.

När den första lilla ansatsen till järnhantering egentligen gjordes förlorar sig sålunda bakåt i tiden i brist på bevarade skriftliga uppgifter. Under 1500-talets senare del blir uppgifterna dock allt flera om hur det började växa fram ett arbetsställe vid det vattenrika fallet mellan Bönern och Dovern, där så mycken kraft skulle fås i framtiden. Ett bruk började länkas in i den kedja av stångjärns- och vapensmedjor för t.ex. harnesk, pikar, lod (kulor) och kanoner, som bruken strax norrut i Södermanland utgjorde. Hela området hade i jämförelse med den övriga bergslagen bl.a. fördelen att ligga nära Stockholm.

Då fanns 21 hyttor i drift i Hällestad och 6 i Vånga men troligen hade inga större förändringar skett under det närmast föregående seklet. Förutom hyttor fanns kvardröjande äldre tillverkningsmetoder särskilt i Hällestads sörskate (Hällestadsberg), där järnet framställdes i mindre stycken s.k. osmund, som stundom också kunde användas som ett slags mynt. Tackjärnsproduktion i hyttor och masugnar och osmundtillverkning gick sida vid sida under hela unionstiden. Om tidig tysk invandring här vittnar t.ex. namnet Magnus Masmästare på ett brev daterat i Hällestad 1419.

Fördelen med tackjärnstillverkningen var att tack vare denna stål och lämpligt smidbart järn kunde framställas, vilket var nödvändigt för vapentillverkningen. I mitten av 1500-talet sades en gruva i Vånga ge landets bästa stålmalm och Gustav Vasa berömde smederna i Hällestadsberg och Godegårdsberg för deras goda stål.

Kartan (Eriksson 1940) visar gårdar skattande järn 1543—62. Den ger små mängder per skattskyldig i väster och från enstaka gårdar i sydligaste Risinge. Däremot uppvisar Hällestads sörskate, Vånga och större gårdar på jordbruksbygden söder om Roxen stora kvantiteter. Området kring Finspång och Risinge i övrigt var nästan oberört av järnskatte och lämnade andra varor.

Gustav Vasa sökte att bland bergsmanshyttorna och hamrarna också starta av kronan drivna hyttor och hamrar. Till dessa skulle kallas tekniskt kunnig arbetskraft, vilken gärna söktes utom Sverige. Detta hade uppenbarligen två syften. Det skattejárn som kronan fick in skulle på något sätt bearbetas och nyttiggöras. Kungen ville dessutom modernisera järnframställningen genom att befrämja hytt-drift och tackjärnsproduktion framför osmundtillverkningen. Den senare ville han avveckla. Kronohyttorna skulle därvid tjäna som mönsteranläggningar. Sådana kronohyttor m.m. kom också till stånd i norra Östergötland både inom och i utkanterna av bergslagen på 1550—1570-talen. Bortsett från det mera avlägsna Godegård (Torshyttan) fanns anläggningar i Sonstorp, Valstorp och Rämninge i Hällestad och Orga, Korphyttan, Lada och Torp i Vånga. Man har dock ett intryck av att det var halvhjärtade försök. Kronan startade och lade ned verksamhet, flyttade omkring den eller lämnade över till bergsmännen för privat drift. Totalproduktionen sjönk och svårigheterna var tydligen stora.

Första gången Finspång nämns som Ortsnamn tycks vara i ett pergamentbrev från cirka 1390. 1535 omtalas i skattehandlingar fem bönder på två hemman, ett på vardera sidan av ån nedom fallen. De kan hedras som de första till namnen kända Finspångsborna: Olof, Måns, Nanolf, Lodik och Bengt. I kungligt brev från 1587 uppges det, att järnhantering skulle ha bedrivits här sedan år 1500. Det bör dock observeras, att Finspång sedan inte nämns i bevarade räkenskaper från 1557 utan återkommer först tillsammans med Orga och Hällestad i 1572 års räkenskaper. År 1573 nämns Per och Markus Hammarsmed som verksamma med stångjärns-smide i liten skala i Finspång. Det är de första personnamnen knutna till järnhanteringen här. Kronans intressen blev allt starkare och 1576 ombads fogden Måns Jönsson att påbörja upprustningsarbetet vid den då förfallna hammaren.

När den första lilla ansatsen till järnhantering egentligen gjordes förlorar sig sålunda bakåt i tiden i brist på bevarade skriftliga uppgifter. Under 1500-talets senare del blir uppgifterna dock allt flera om hur det började växa fram ett arbetsställe vid det vattenrika fallet mellan Bönern och Dovert, där så mycken kraft skulle fås i framtiden. Ett bruk började länkas in i den kedja av stångjärns- och vapensmedjor för t.ex. harnesk, pikar, lod (kolor) och kanoner, som bruken strax norrut i Södermanland utgjorde. Hela området hade i jämförelse med den övriga bergslagen bl.a. fördelen att ligga nära Stockholm.

Det gamla "Vallonien", som vi för enkelhetens skull kan kalla området, bebott av fransktalande med kalvinistisk trosbekännelse omfattade nuvarande södra Belgien. Området var tidigt en del av ett europeiskt centrum för järnhantering, kemoteknisk produktion och textilhantverk med en för sin tid långt driven teknisk skicklighet. Antwerpen och Amsterdam litet längre norrut var de ledande hamnarna för handel och sjöfart. De internationella förbindelserna åt alla håll var livliga. De nederländska skeppen dominerade helt sjöfarten på Östersjön. Vi får minnas, att Sverige då var en Östersjöstat, där nuvarande syd- och västkusten inte var svensk mark och att dess handelsflotta var mycket liten. Sveriges affärskontakter med Västeuropa var dock stora tack vare de holländska skeppen.

Den förste kände nederländare från Vallonien som kom i svenska kronans tjänst var Wellam De Wijk. Han var en köpman från Antwerpen, som uppenbarligen inte hade någon speciell erfarenhet just av järnhantering men genom sina handelsförbindelser hade han kommit i kontakt med Sverige. I början av 1570-talet var han verksam bl.a. i Värmland i hertig Karls tjänst. Denne fann emellertid så småningom hans intresse för järnhanteringen bristfälligt och kom på misshumör. År 1580, gav Johan III honom dock fullmakt till ställningen som ledare för kronans järnverk, däribland Finspång. Bruksbyggnaderna i Finspång var i dåligt skick och De Wijk fick liksom tidigare fogden Måns Jönsson i uppdrag att uppföra nya byggnader vid fallet och i övrigt restaurera anläggningen. Själva driften skedde tydligen efter gamla tyska metoder. De Wijk engagerade mycket folk i byggnadsarbetena. Dessa tog flera år i anspråk och drog enligt kronan alltför stora kostnader. Kungen klagade men också "menige man", som tyckte att De Wijk drev arbetet för hårt. Det blev ofta bråk. Wellam De Wijk kopplades bort en tid på 1580-talet och tygskrivaren Mats Törne (tyg = ungefär krigsmaterial) och en Per Andersson administrerade bl.a. Finspång. Då blev t.ex. järntransporterna över Glan till Fiskeby och Norrköpings hamn ordentligt organiserade, en ytterst viktig detalj.

Två masugnar byggdes på samma ställe i Finspång, något som var märkligt för sin tid. Ny hammarsmedja uppfördes och hammarsmidet ökade. Karl IX tog De Wijk till nåder igen och lät honom 1593 få ärftligt arrende på Finspångs bruk. Han hade då hus i Stockholm och var myntmästare där. År 1597 dog Wellam De Wijk och hans söners brukande av Finspång tog ett brått slut 1598. Finspång ingick nu en tid i det östgötska hertigdöme som Johan III:s son fick ärva. Vid dennes död 1618 tog kronan åter över.

Det De Wijk och Mats Törne kunnat uträtta i form av nybyggnader och organisation hade dock varit bärkraftigt ett par decennier. En snabb utveckling kom till stånd kring sekelskiftet. Kronan koncentrerade nu hela sin drift i Östergötland till Finspång. Övriga kronohyttor och -hamrar överläts i privata händer under åren 1599—1602. Produktionen sexdubblades under dessa få år och Finspång hade blivit ett väletablerat bruk. Skattemalmen räckte inte till som råvara och bergslagens gruvor kom i blickfånget. Redan 1581 hade bergsmännen i Vånga i kungligt brev ålagts att bygga väg ned till Glan för att underlätta malmtransporter. Från Hällestads sörsrates gruvor hävdade Finspång tidigt rätt till hälften av malmen. Dessutom togs malm ur Flasbjörkegruvan. Ännu var dock skattemalmen av stor betydelse och täckte ungefär 60% av leveranserna.

WELLAM DE BESCHE

Medan Wellam De Wijks insatser som företagsledare tidvis något ifrågasatts, fick de av Karl IX inkallade bröderna De Besche och deras far en större betydelse för svensk järnhantering. Bland dem var Wellam Guiliusson De Besche. Från 1595 var han verksam i Nyköping som byggnadsledare för slottet där och anställd av kronan. Han hade också mycket goda insikter i metallarbeten. Tack vare honom infördes vallonsmidet och vallonsk järnhantering i Sverige. Kanonerna av brons gjorda av bl.a. Falukoppar hade blivit dyra. De Besches experimenterande med kol- och malmblandningar för att de gjutna järnkanonerna skulle tåla påfrestningarna vid skjutning blev avgörande för en viktig del av svensk dåtida järnhantering och resulterade i produkter, som under lång tid var en begärlig vara i alla europeiska länder. Hans nya borrhningsteknik vid tillverkningen av kanonrören var också viktig. De Besche var driftig på många områden och han drev privat en omfattande handel på holländska skepp med en mångfald olika varor. År 1605 överenskom han med hertig Karl om driften av vapenindustrin i Sörmland. Från 1618, efter hertig Johans död, arrenderade han också Finspång tillika med andra bruk i östgötabergslagen. Då hade han redan tidigare genom sina privata affärer kommit i penningknipa och hade stora skulder till svenska kronan. Vid en resa till Amsterdam 1615 för att söka lån kom han i förbindelse med Louis De Geer. I samband därmed gjordes tydligen De Geer uppmärksam på att bl.a. de nya svenska järnkanonerna kunde vara en god affär. Han blev De Besches borgens- och förlagsman 1618, då arrendet av bl.a. Finspång gjordes upp. De Geer började värva yrkesmän från "Vallonien" åt De Besche. På så sätt kom De Geer alltmer i kontakt med svensk industri.

När överenskommelsen mellan De Besche och De Geer träffades, fanns i Finspång enligt vid kontraktet upprättat inventarium bl.a. en "herrebyggning" i två våningar med sal och sex kammare. Stall och ekonomibyggnader var "nedruttnade". Alla persedlar var "förnötta" och knipphammaren "nött". Fyra par oxar och tio kor fanns. Av De Wijks upprustning fanns sålunda inte så mycket kvar och det blev att börja om från början. Arbetarna var få. Flest var hammarsmederna och "rörsmederna" för bösstillverkningen. Där fanns också bl.a. en masmästare och en lodstöpare.

LOUIS DE GEER

För att förstå De Geers insatser måste man titta lite närmare på den allmänna utvecklingen i landet. Sedan Sverige efter unionsupplösningen konsoliderats inrikespolitiskt innebar slutet av 1500-talet och hela 1600-talet ett utrikespolitiskt uppbyggande och vidmakthållande av det svenska stormaktsväldet runt Östersjön. Sverige kom att undan för undan behärska stora delar av Östersjökusten och landområdena därinnanför. Det betydde ständiga krig, vilka i sin tur innebar att en välutrustad flotta ständigt måste finnas i Östersjön samt att en här, delvis bestående av avlönade utländska soldater ständigt måste vara redo. Landets befolkning var utsatt för ständiga påfrestningar med krav på större arbetsinsatser. Där fanns Älvsborgs lösen som ytterligare en börda, behovet av pengar bara ökade, pengar som den svenska kronan inte hade, inte kunde pressa fram skattevägen men på ena eller andra sättet ändå måste skaffa fram.

Det ökande beroendet av den nederländske bankir, De Geer, som kunde ställa resurser till förfogande och Finspångs utveckling är några pusselbitar i detta förlopp, som nådde sin höjdpunkt genom dennes utrustning av den svenska hären och flottan. Härtill kom De Geers enorma lån och vapenköp till den svenska kronan under trettioåriga kriget och kronans slutliga uppgörelse med honom.

Louis De Geer de Gaillarmont från Liège och född 1587 var bankir och affärsman och i sin omfattande handel med många olika typer av varor i hela Europa kom han också i kontakt med vapenhandeln. Genom de Besche blev han som nämnts intresserad av Sverige. På 1600-talet blev Gustav II Adolfs förbindelser med honom alltmer omfattande. Kungen blev snart helt beroende av lånen från De Geer för att köpa material till härens och flottans utrustning. Den svenska tillverkningen räckte då inte långt. Det blev enormt dyrt att få hit de stora leveranserna från utlandet av allehanda krigsmaterial. Behovet av att än mera utveckla vapentillverkningen inom landet stod klart och kronan gjorde allt vad som stod i dess makt för att ytterligare uppmuntra sådant hantverk.

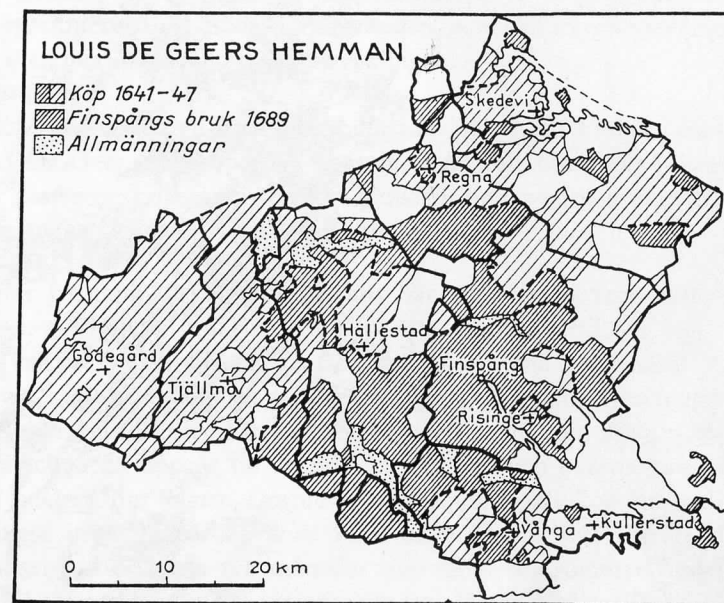
Efter De Besches arrende av Finspång 1618 med De Geer bakom var Finspångsdriften bestämd för ett par århundraden.

Även om De Geer hade stora affärer med Sverige blev han aldrig riktigt bofast här, vilket däremot hans söner blev. Han hade hus bl.a. i Norrköping och bodde periodvis i Sverige för att lättare kunna bevaka sina mycket stora fordringar och dessutom kunna vistas på större avstånd från Mellaneuropas krigsskådeplatser. 1627 blev han svensk medborgare och 1641 adlades han. I Norrköping startade han en mångfald företag, vapenfaktori, mässingsbruk m.m. Här kan inte redogöras för alla hans engagemang i Sverige och hans storartade förmåga som företagsorganisatör men ett utslag av hans intresse för Sverige bör noteras: Vid ett sent tillfälle under trettioåriga kriget utrustade han med egna medel, riskerande hela sin förmögenhet, den flotta som i slaget mot danskarna vid Femern 1644 gav svenska flottan hegemoni i Östersjön. Hans insatser måste ha varit praktiskt taget avgörande för trettioåriga krigets förlopp för svenskarnas del.

De Besche och De Geer hade en organisation av värvare i sitt hemland. Smeder m.m. anställdes på kontrakt. Väl komna till Sverige efter ofta besvärliga resor slog de sig till en början ned främst i Norrköping, Nyköping och Stockholm. Redan så tidigt som decennierna kring sekelskiftet 1600 finns uppgifter om invandring till bl.a. värmländska bruk men också till bergslagen och norrlandskusten, där järnhantering skulle startas. År 1629 noterades 57 valloner vid Finspångs bruk.

Kronans skuld till De Geer reglerades efter långa och besvärliga förhandlingar genom överenskommelser 1641—1647. Han fick göra frälseköp — d.v.s. fick rätt till arrendeavgifterna eller jordskatterna till stora områden i östra Sverige — norra Östergötland, Uppland, Västmanland, Närke — och även i Värmland. Han fick dessutom hand om driften i en lång rad bruk allt i enlighet med den tidens ekonomiska system. Omfattningen av De Geers innehav i norra Östergötland — en detalj i det hela — framgår av kartan sid. 9. Genom arv och försäljningar hade området kring Finspång mot slutet av 1600-talet krympt samman till ungefär en cirkel med två mils radie. Denna omfattning hade bruket i stort sett in på 1800-talet. Hela innehavet hotades f.ö. vid Karl XI:s hårdhänta reduktion i slutet av 1680-talet men i stort ändrades inget. Alla berörda hemman inom området deltog på ena eller andra sättet som arrendatorer ytterst aktivt med ett stort antal dagsverksdagar främst i skogen och på landsvägarna. För bruket var detta den hörnsten, som driften byggde på. De Geer fick också i samband med skuldregleringen monopol på kanontillverkningen i landet och rätt att fritt exportera de kanoner som göts vid Finspång. Kontakter knöts med förlagsmän i Amsterdam, som gav

lån och förskott för tillverkningen och sedan tog hand om de färdiga produkterna. Därmed lades grunden till Finspångs vidare utveckling, fortsatta kanonexport och beroende av de internationella konjunkturerna på vapenhandelns område under 200 år.

Då och under hela verksamhetstiden har Finspång som exportindustri haft en betydande fördel framför bruksorter i nordligare bergslag i den stora korta pulsåder, som transportvägen Finspång — Norrköpings hamn utgjort, en viktig förutsättning för Finspång som kanonbruk.

Alla bruk i De Geers rike gick inte lika bra. Många lades ned av De Geer själv. Hans intressen gällde inte endast kanoner, det måste särskilt påpekas. På De Geers båtar som fraktade metallprodukter från Stockholm och Norrköping till Amsterdam 1642—47 var t.ex. stångjärn den största artikeln, därefter kom efter vikt kanoner, mässing, obearbetad koppar och kulor.

När Louis De Geer avled 1652 i Nederländerna delades hans välde mellan arvingarna. De olika "landsdelarna" gick olika öden till mötes. Stora områden och många bruk försålades. Som centrum i hans välde får kanske upplandsdelen betraktas. Hans stora arkiv stod kvar på egendomen Lövsta. Andre sonen övertog Finspång och tillhörande områden. Först därmed blev en medlem av ätten De

Geer verkligen bofast i Finspång. 1668 började han bygga slottet för att få en ståndsmässig bostad. Bygget krävde under flera decennier avsevärt av brukets arbetskraft och kapital. Men man bör komma ihåg att slottet stått genom mer än två sekler som ett högst levande och lysande kulturcentrum i området.

Parti från ån med slottet och kanongjuteriet.

FINSPÅNG PÅ 1640-TALET

Hittills har berättelsen sökt följa de personer, som gjort de största insatserna under de första sextio åren av Finspångs bruks uppbyggnad: Wellam De Wijk och Mats Törne, Wellam De Besche och Louis De Geer. Under de följande tvåhundra åren får ledarpersonerna här träda i bakgrunden och skildringen tar mera fasta på arbetskraften och den ekonomiska utvecklingen.

Början kan göras med en ögonblicksbild från 1641. Vid bruket fanns en släkting till Louis De Geer, vallonen Jean Quintin, som i ett brev, här i översättning, till De Geer ger en beskrivning av de förhållanden, under vilka bruket arbetade innan tillverkningen av arrendekol fullt organiserats.

”När jag kom till Finspång, fanns här kolarlag på fem ställen i skogarna utom milorna på bruksbacken samt åtta vagnar, vartill jag lagt två, så att vi nu har tio vagnar. Dessa platser har jag alltjämt underhållit för Finspångs bruk, samt dessutom en för Korphyttan och en för Rämningehyttan. Men milorna måste årligen flyttas längre bort i mån som skogen utkolas, så att avstånden nu uppgår till en mil och däröver och oxarna kan inte göra mer än en forä om dagen. Dessutom är att märka att kolarna, enligt i Sverige gängse bruk, plägar använda fyra månader om året för att ställa arbetsplatserna i ordning: två månader om våren för sommarkolningen och två månader om hösten för vinterkolningen. Under mellantiderna betjänar man förråden på bruksbacken. Då kolningen pågår som bäst kan vi från varje plats inte få mer än tio stigar om dagen. Det händer ofta att milorna inte kan gå så regelbundet och att en eller annan kolare under några dagars tid blir ur stånd att avlämna kol. Dessutom är att märka att vagnarna ibland måste användas för att köra milved och ris till milornas täckande eller för andra brukskörslor samt att de inte sällan måste repareras. Men ugnen, när den är i full gång, kräver sitt dagliga mått och då den får någon liten vila har man att förse hamrarna. Därför är det inte möjligt att lägga upp något större förråd av kol. Jag kan i sanning försäkra att efter den sista blåsningen, som avslutades 1 sistlidne januari, här inte fanns en famn ved på backen eller en tunna kol i kolhuset. Då nu hamrarna enligt eder befallning varit igång från jul till 1 mars, för vilka dagligen åtgått 8—9 stigar, under det att vi tillsammans inte får mer än 10 från skogen, oavsett böndernas kol som till följd av skogsbristen inte är mycket att räkna med, så hemställer jag min onkel att bedöma, om det varit möjligt att ha någon kol kvar i kolhuset. Men onkel vet också, att vi behöver omkring sju stigar om dagen såväl för ugnen

och gjuthuset som för smeden, som reparerar borrarerna i borrhvinden. — Såsom jag flera gånger sagt måste man besluta sig för att antingen fortsätta kanontillverkningen eller också endast driva stångjärnssmidet, ty att underhålla båda är omöjligt. Finspång är nämligen ett gammalt bruk, som inte kan drivas så starkt som förut, emedan större delen av dess tillgångar är uttömda”.

ARRENDATORERNA OCH SKOGEN

Uppgifter om ägare, bruksbyggnader, tillverkningsmetoder och produkter samt korrespondens mellan myndigheter och bruken är vanligen väl kända. Sådant har samlats i bergskollegie arkiv, kammararkivet, lantmäteristyrelsens arkiv och privata bruksarkiv o.s.v. och erbjuder ett material, som ännu inte på långa vägar utnyttjats. Uppgifter om arbetarstammen och dess villkor brukar vara mera höljda i dunkel i brist på material. I detta sammanhang kan pekas på det enorma material, som ryms i Finspångsarkivet, där det fyller en stor del av Vadstena slotts magnifika rikssal, dit det kommit genom riksbibliotekarien E.W. Dahlgrens försorg. Där utgör samlingarna av brukets huvud- och kapitalböcker en rik källa att ösa ur. Böckerna finns i en ofullständig serie från 1600-talets slut. Serien blir mera fullständig från mitten av 1700-talet. På grund av det konservativa system, som då rådde torde böckerna återspegla också förhållandena under 1600-talets senare del.

Arrendatorsorganisationen skulle i grund förbättra energisituationen för bruket samtidigt som konkurrenssituationen i bergslagen blev allt svårare och tvisterna många. Arrendatorerna fanns på upp till två mil från bruket. Det talades i rapporterna ofta om att skogen var ”utödd” och att allt längre transporter krävdes för kolen. Men transportsträckan kunde inte bli hur lång som helst, eftersom träkolen smulades sönder vid transporter i kolstigarna. Det var ett viktigt skäl för att starta filialbruk (t.ex. Djurhyttan, Lämneå) i Bergslagen och att kola på allmänningarna, trots att redan bergsmännens egna kolbehov var stort. Hults och Hävla bruk hade sina kolleverantörer i öster och norr och stängde där Finspång. Bergslagen blev därför utomordentligt hårt belastad både med avseende på kol-skogens utnyttjande, kolarnas arbetskraft och transporter. En del skog gick också bort t.ex. genom att bergsmännen svedjade i skogen (utan lov) för att öka sina odlingsytor utöver de måttligt stora gårdarna de hade. Därtill var naturligtvis omsorgen om återväxten ingen utan den fick sköta sig själv.

Finspång, som ju t.o.m. låg utanför bergslagen, hävdade sin privilegierade rätt och tog med små svängningar ut ungefär 20.000 kubikmeter träkol årligen och hade redan tidigt ungefär 400 man i arbete på denna sektor av verksamheten. Detta gällde ända till 1800-talets mitt då den importerade stenkolen så småningom började ta över. I stort sett kom 70% av kolen från bergslagsskogarna medan 30% kom från Risinge och Regna. Att här låg en källa till traditionella slitningar mellan bergslagen och Finspång är uppenbart (en dåtida energidebatt!)

I Bergverksrelationerna från 1768 kalkylerades med att en läst kol om 12 tunnor (ungefär 2 kubikmeter) krävde tre dagsverken, där huggningen tog ungefär 40%, utkolningen 30% och resten gick till milresning och transporter (ungefär hälften var). Det innebar för Finspångs del närmare 30.000 fulla mandagsverken per år endast för kolen. Allt skulle tas av traktens arbetskraft, arrendatorer och deras drängar. I 1751 års huvudbok upptas t.ex. inalles ungefär 700 namn, varav 554 namn som kolare och forkarlar (butar med oxar). Endast ett femtiotal (tjänstemän, smeder, hyttkarlar) torde ha bott i brukets närhet. De övriga var utspridda långt från bruket. Arrendatorerna kunde också vara skyldiga att tillverka s.k. överkol, som de fick mycket låg extra ersättning för. Slutligen kunde bruket skaffa s.k. köpekol från bergsmän och åbor, som inte var Finspång skattskyldiga och som betalades 3—5 gånger högre än överkolen. Organisationen var alltså ingalunda enhetlig.

Skogarna är nu fulla med gamla milbottnar. Det är inte så många tiotal år sedan de ännu någon gång kunde ge barnen smultronställen men den fortskridande råhumusbildningen och igenväxningen gör dem allt svårare att känna igen. Genom skogarna löper i stor mängd de gamla vintervägarna, alla riktade från milorna mot bruket och allt mera igenväxta. Man kan ibland ana sig till deras sträckning, där de försvinner vid kanten av en sjö eller mosse. De kunde dock vara i bruk ännu efter sekelskiftet.

TILLGÅNGEN PÅ MALM

Arbetskrafts- och energiförsörjningen genom arrendatorsorganisationen låg fast förankrad i över 200 år och var egentligen aldrig hotad. Däremot var många gånger försörjningen med råvaran, järnet, ett problem, som på olika sätt måste lösas. Det självklara underlaget var ju under 1600-talet bergslagens gruvor men dessa lokala förråd var ingalunda outtömliga och konkurrensen med alla bergslagens företag var ytterst hård. Gruvrotar och bruk var inte på något sätt organi-

satoriskt samordnade och Finspångs privilegier var otillräckliga. Finspång fick skaffa sig andelar i gruvorna och ha egna gruvdrängar, som bodde på torpställen eller i kaserner och behovet av järn ökade. Ännu vid 1600-talets mitt levde Finspång på Hällestads och Vångas gruvor "som av ålder skett är". Från Hällestads sörs skate gick malmfororna via den då viktiga gamla vägen Malmstorp — Nygård — Ås. Där förenade den sig med den gamla bergslagsvägen, d.v.s. nuvarande riksvägen från Örebro. Vid Hällestads Falla gick vägen ned till sjön Bönerns väst-ända, varifrån den fortsatta transporten gick på vinteris eller via båt. Vånga-gruvorna drevs som tidigare och intressena i Flasbjörkegruvan vidmakthölls. Särskilt på 1670-talet var trycket på Hällestads- och Vångagruvorna mycket starkt.

Omkring sekelskiftet vid 1700 började emellertid Finspångs bruk på allvar söka sig till mera avlägsna gruvor. Det intensiva intresset för östgötabergslagens gruvor avtog, om också brytningen ingalunda upphörde, eftersom de längre transporterna från nya gruvor blev ganska kostsamma. En lång rad gruvor i skärgården och i kustområdet i Sörmland och Östergötland prövades och togs alltmer i bruk. Frakten gick på skutor fram till Norrköping och vidare på den väl utnyttjade vägen Norrköping — Fiskeby och via Glan. Först utnyttjades Utögruvorna utanför Södertörn. Mot 1700-talets slut påbörjades driften vid de större gruvorna i närheten av Nyköping och i Ringarum. Räkenskapsböckerna visar t.ex. hur Utö år 1721 levererade 2/3 av all Finspångs malm (relationen mellan östgöta- och Utö-malm var under 1700-talets första hälft ungefär fifty-fifty). Leveranserna från bergslagsgruvorna höll sig länge vid en tredjedel av behovet, men Finspångs intressen där tog definitivt slut på 1780-talet. Brytningen på Utö slutade på 1790-talet medan brytningen av Nyköpings- och Ringarumsmalm, som hade satt fart på 1760-talet, fyllde hela malmbehovet vid sekelskiftet.

Den malm, som Finspång blåste i sina egna två masugnar, fyllde under 1700-talets senare hälft bara omkring 70% av järnbehovet. Upphandlingen av färdigt tackjärn, särskilt för stångjärntillverkningen, blev därför ett annat viktigt moment. Främst köptes s.k. "Norajärn", ett sammelnamn för allt tackjärn i de norra bergslagsområdena, som i långa karavaner av foror på Örebrovägen fraktades ned till Finspång. En inte obetydlig del kunde också köpas i Vånga medan Hällestadsmarknaden var praktiskt taget stängd, bortsett från mindre leveranser till de till Finspångsgruppen hörande bruken vid Djurshyttan och Lämneå. Norajärnet var under 1700-talet ytterst betydelsefullt.

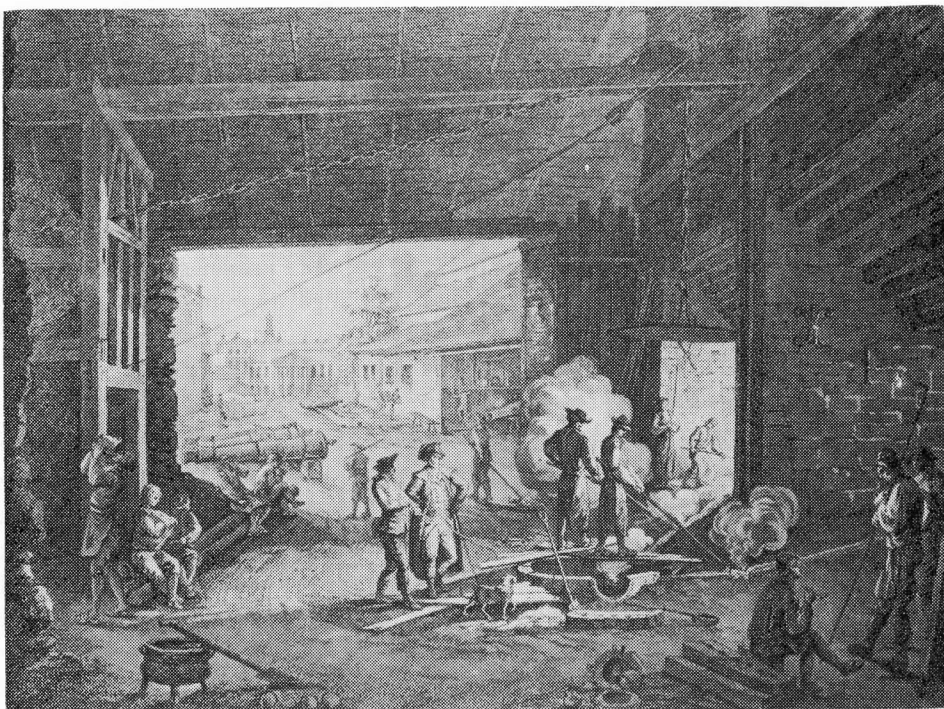
HAMMARSMEDJORNA

Vid Finspångs bruk bedrevs ju ända från början stångjärnssmide vid sidan av styckegjutningen. Detta smide var strängt reglerat. Kronan privilegierade en viss tillverkningsmängd för bruken. Även om den tillverkade mängden skulle vara en annan än den privilegierade togs skatten ut på denna. Det betyder att det är svårt att på grundval av dessa uppgifter dra exakta slutsatser om hur det egentligen gick. Av privilegieuppgifterna kan man dock utläsa, att Finspångshammaren inte hörde till de större i 1600-talets Östergötland. En längd upprättad 1695 uppgav, att Finspång hade ett privilegierat smide på 300 skeppund eller bara 4,5% av smidet i norra Östergötland. Tolv andra bruk i regionen hade ungefär lika högt tal. Sonstorp och Godegård var avsevärt större. Vid en revidering 1748 låg Finspång på fjärde plats i området. Ända från starten hade den företagspolitiken följts, att styckegjutningen fick gå först. Om kolbrist uppstod, t.ex. genom milda vintrar, som omöjliggjorde slädföre på mossar och sjöar, fick hammarsmidet stå tillbaka. Var det barmark kunde t.o.m. klövjning tillgripas men då fick man ju inte med sig mycket åt gången. Sådana notiser som t.ex. följande från år 1694 är inte ovanliga: "I masugnen gjutes allt stycken och vad över kunnat bliva av gjutningen till styckena, det försörjes stångjärnshammaren med". Eller från 1703: "Stycken tillverkas, men i hamrarna smides föga i brist på kol". Ur räkenskapsböcker alltifrån 1707 i spridd serie, kan man dock mera detaljerat inhämta, att stångjärntillverkningen som omkring år 1720 låg över 1000 skeppund, sjönk till ett lägsta tal omkring år 1775 på 200 skeppund till följd av kanontillverkningens konjunktursvängningar. Sedan steg den någorlunda stadigt omkring 1806 med en snabb tillbakagång under den s.k. kontinentalspärren kring 1810-talet. Denna spärre innebar ett handelskrig, där Frankrike försökte utestänga England från all handel och sjöfart på europeiska hamnar.

KANONTILLVERKNINGEN

Finspångs bruks högkonjunkturer och kriser under 200 år

1600-talets senare hälft innebar för Finspångs del trots krigen eller kanske rättare sagt på grund av dem en högkonjunktur med intensivt arbete på den stabila grund som lagts av Louis De Geer. Kunskapen om vad som skedde kan bäst inhämtas från utskeppningslistor från Norrköping samt bergmästarberättelser. Man kan där också konstatera att styckebruken i Sörmland tidvis kunde ge större produktion än Finspång.

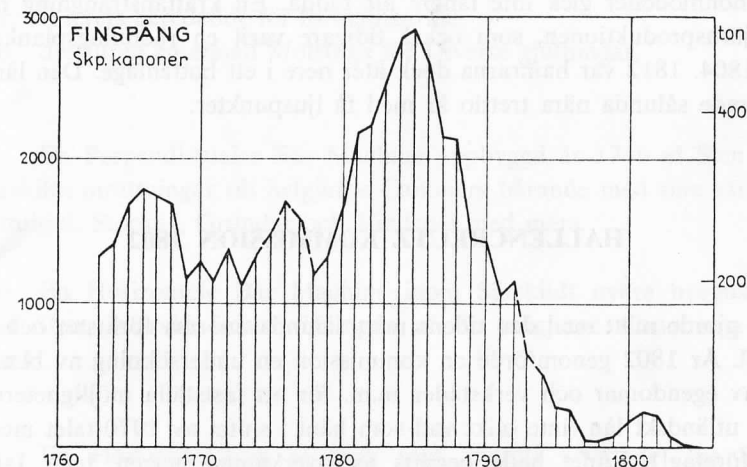

Kanongjuteriet (J.F. Martin 1796). I mitten Gustav III och J.J. De Geer.

Den första stora krisen kom i samband med det svenska Östersjöväldets fall under 1700-talets första decennier. Hela landets resurser var tagna i anspråk till det yttersta. På hemmamarknaden försvårade t.ex. kronoskjutsarna alla brukets livsviktiga transporter. Alla rekvisitioner till krigsmakten gick före brukets behov. Pesten 1710—11 förlamade delvis bergslagsarbetet. Ryska flottan härjade efter kusten och försvårade hamnarbetet i Norrköping, vars järnvåg brändes 1719.

Amsterdam och dess börs började deklinera — bl.a. började konkurrensen från London att bli kännbar. Finspång fick dålig avsättning för sina kanoner och driften vid gjuteriet låg nästan helt nere 1711—23. Bruket klarade sig igenom den långa depressionen främst tack vare stångjärnshammarens arbete.

Så ljusnade åter marknaden. Nederländerna engagerade sig i krig i Österrike på 1740-talet, vilket kan avläsas i stadigt växande tillverknings- och utskräppnings-siffror. Det var då huvudsakligen lätta kanontyper som exporterades. En mycket jämn och hög tillverkningsserie kan noteras under 1760- och 1770-talen. Och så kom 1780-talet med nordamerikanska frihetskriget. Nederländerna utrustade fartyg med mycket tunga kanontyper till denna avlägsna krigsskådeplats. Finspångs tillverkning av gamla kanonmodeller nådde en klar topp 1785.

Kanongjutningen vid Finspångs bruk 1763—1806 i skp v.v.

Men därmed var det slut. Franska revolutionen kom och oron spreds över Europa. Nederländerna erövrades av Frankrike och Bataviska republiken bildades. Förlagsmännen i Amsterdam började gå i konkurs. Från Finspång sändes oförtrutet kanoner men de blev liggande i Amsterdam som osäljbara. Lagren där av omoderna vapen växte alltifrån 1780-talet. Något kunde försäljas fram till sekelskiftet och de första åren därefter. Men så kom Napoleons krig med England och kontinentalspärren med dess handelsblockad som låg tungt över Europas kuster. Ingenting hjälpte. År 1813 måste kanonlagret som låg i Amsterdam avskrivas som totalförlust. Också i Norrköpings hamn låg år efter år ett kanonlager utan möjlighet att utskräppas. Det återfördes till Finspång 1812. Då hade kanontillverkningen varit nere i ett minimum alltsedan före 1795.

Vissa år var det överhuvudtaget ingen tillverkning. Den ekonomiska katastrofen var ett faktum. Eller som brukspatronen vid Grytgöl kunde skriva i sin dagbok redan juni 1795: "När baron De Geers stycken till ansenlig mängd kasserades på Finspång för några år sedan, tog han en skada på många miljoner tusend daler".

Något kunde dock göras på hemmamarknaden den gången. Några leveranser hade kommit till stånd till Karlskrona 1798 och finska kriget 1808 medförde en större beställning. Men bruket med dess gamla organisation och med dess gamla kanonmodeller gick inte längre att rädda. En kraftansträngning medförde att stångjärnsproduktionen, som också tidigare varit en räddningsplanka, nådde en topp 1804. 1812 var hamrarna dock åter nere i ett bottenläge. Den långdragna krisen varade sålunda nära trettio år med få ljuspunkter.

HALLENCREUTZ KOMMISSION 1802

Finspång gjorde mått med den tidens mått sålunda enorma förluster och behövde lånemedel. År 1802 genomförde en kommission en undersökning av bl.a. brukets bestånd av egendomar och verkstäder m.m. för att fastställa möjligheterna att få ett större utländskt lån (inte olikt vad som hänt i slutet av 1970-talet med många svenska företag!). Lånet hade begärts av överkammarherren Jean Jaques De Geer, stamfar till friherrliga ätten De Geer av Finspång och kommissionen leddes av bergmästaren J.E. Hallencreutz. För att ge en bild av hur bruket såg ut under denna brytningstid citerar jag hans lista på dåtida byggnader vid bruket och behåller för tidsfärgens skull den ursprungliga stavningen.

"Finspångs Stycke Bruk uti Risinge Sochen, som från början varit Crono men sedermera kommit uti private egares händer, har år 1619 först blifvit anlagdt, samt består nu för det närvarande, likmätigt flere tid efter annan erhollne Privilegier och Resolutioner, af nedanskrefne tillåtna inrättningar:

1:mo En masugn hel och hållen utaf Sten, till yttre byggnaden något gammal med 2ne sammanmurade Pipor senare insatta och i ganska godt stånd, hvilka, till anställande av blåsningar nu inreddes, som med första taga sin början, så snart ett alldeles nytt och mycket förmonligt Blåsvirke

för den nedra Pipan i stället för vanliga Bälgor hinner blifva färdigt, hvar efter hela Masugnsbyggnaden varder ganska väl behollen såsom då försedd med goda Bälgor, hjul och Hjulstockar, giutkar med sitt vindspel och en rymlig utbyggnad, för hvilka Masugns-Pipor årligen får tillvärkas större och mindre Canoner, Diverse Ammunitjons och andra Gjutningar, jämte Tackjern utan inskränkning till något vist belopp.

2:o En Motstuga med Torkhus till Canon formars förfärdigande, inom hvilken Motstuga jämväl fants ett Stampverk för vattujuhl med fyra Stampar, till lerets beredande för formningarna.

3:o dessutom en annan Motstuga för Diverse gjutningar.

4:o En Perpendiculaire Bår Machine uppbyggd år 1766 af Sten med 3ne Särskilta inrättningar till helgjutne Canoners bårande med sine särskilte 3ne vattuhjul, Stockar, Grundar och Vindspel med mera.

5:o En Horizonte Bår Machine inom Särskildt nyare byggnad jämväl utaf Sten, hvarvid första öppningen af de helgjutne Canonerna vanligen göres.

6:o En Hammarsmedja af Sten med theruti inrättade 2ne Stångjerns Hamrar samt 4 Hårdar, för hvilka årligen får smidas med Frälserätten och Hammarskatten sammanlagde 580 skeppund Stångjern, varandes sistnämnde inrättningar till Hammarbyggnader, Bälgor, Juhl, och Juhlstockar samt hårdar uti godt och behollit stånd, äfvensom

7:o En större Redskaps eller Räckhammare med 2ne äsior, för hvilken Hammare beredes hvarjehanda Redskap och vangs beslag med mera som vid Bruket och inom Orten begagnas utan att föras på Våg eller vara till något vist förädlings Quantum fastställt.

Alla nu uppräknade vattuverk, som ligga nära och tätt efter hvarandra, drifvas samtliga genom Öfverfallsvatten ganska tillräckeligt att hela året igenom holla besagde verck uti jämn gång, hvilket vatten stänges något

ofvanföre genom en fast och säker Stendam, hvarifrån det sedermera medelst en behollen Ränna af bräder eller Plank föres till värken, och där genom Damluckor uti sjelfva rännan påsläppes eller afstänges ifrån vart ock ett vattuiul. Vidare förekomma här flere andre byggnader såsom

8:o Fem stycken murade Rostgropar.

9:o En instängd kohlbädda utan tak med dörrar och kohlbod, till kohlens förvarande för Masugnen.

10:o Ett annat helt och hollet betäkt kohlhus, af Sten år 1764 nybyggt till kolen för Hamrarna,

11:o En Bod för förvarande av Tackjern och Diverse Gjuteri Persedlar.

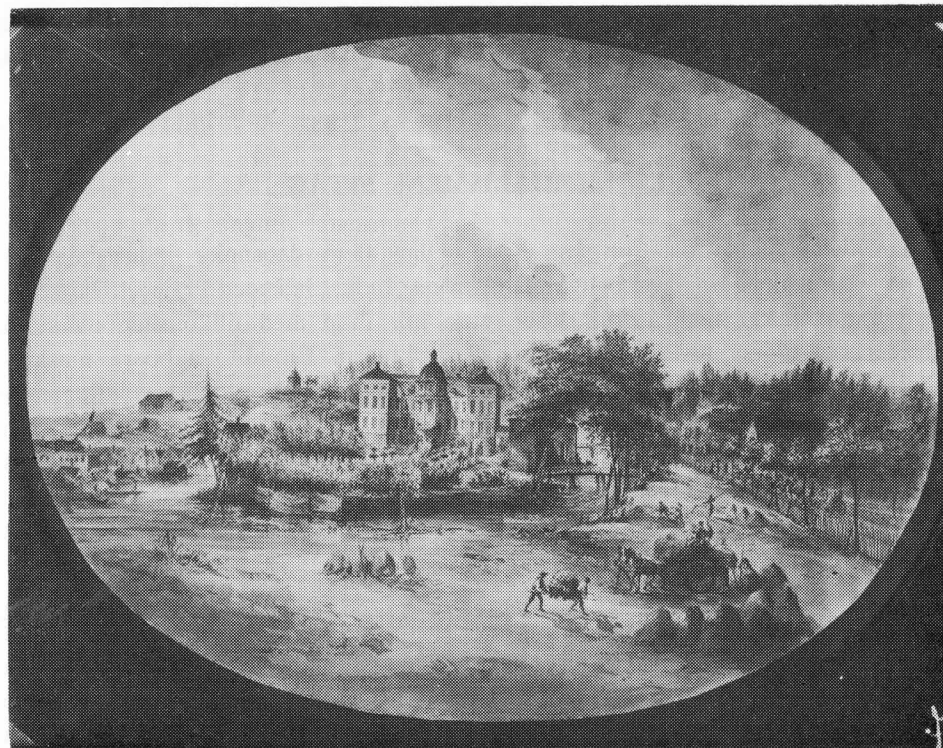
12:o Tvenne Materialshus, samt

13:o Något längre bort från Masugnen vid Lastagie Platsen 2ne Spanne-
måls Magaziner med däruti varande 2ne Jern bodar, samt Våg Balanser, och
Dessutom

14:o En Kran till Canonernas inlastning uti Fartygen, och Dessutom

15:o En myckenhet Byggnader dels av Sten, dels af träd, till Bostäder för
Bruks Betjenter och arbetare tillika med

16:o En Contoires byggning hvaruti hufvud Räkenskaperne så väl för sjelfva
Finspong som alla thermed förenade öfrige Bruks Egendomar samt tillhörig-
heter föras och förvaras. Bland de senast uppräknade Byggnader äro en del
nyare och en del äldre, men alla ganska Brukbare och försvarlige samt ny-
bygges och förbättras så ofta omständigheterna sådant fordra".

Höbärgning på Finspångs bruks ägor.

ETT MELLANSPEL

Avvecklingen av ätten De Geers innehav av Finspång inleddes med att släkterna af Wetterstedt och Gyldenstolpe genom giftermål och köp blev delägare i olika etapper fram till 1841, då Finspång definitivt gick ur händerna på ätten De Geer. Gustaf af Wetterstedt var politiker under Gustav IV Adolfs och Karl XIV Johans regeringstid och societetslivet blomstrade på Finspångs slott. Af Wetterstedts kulturintressen bidrog till att han gynnade utvecklingen av konstgjutning i järn vid bruket och det blev en produktion som givit Finspång ett utomordentligt gott namn. Centralpersonen i denna verksamhet var tysken Carl Joh. Wilhelm Mertens, som kom till Sverige 1826. Efter en tid i Stockholm kallades han till Finspång av Wetterstedt och han verkade där till sin död 1882.

Det är klart, att brukets ekonomiska bas alltjämt huvudsakligen var det tynande kanongjuteriets produkter, en ökande framställning av annat tyngre gjutgods samt hammarsmide.

INDUSTRIALISMENS INTAG

Medan detta hände på Finspång hade sedan flera decennier industrialismen börjat växa fram i England och Mellaneuropa. Industrialismen är ju ett begrepp, som sammanfattar många företeelser, som hör ihop med tillkomsten av stora fabriker och deras inverkan på samhällsstrukturen. En allt snabbare maskinteknisk utveckling, ökat energibehov, enormt ökad produktion och revolutionerande ändringar i kommunikationerna blev följden. I industrialismens spår kom snabb stadstillväxt. Det är frågan om en lång utveckling alltifrån 1700-talets England med t.ex. ångmaskinen, textilindustrin och många former av rökig metallurgisk och kemisk industri. Den nådde olika områden i Europa vid mycket varierande tidpunkter.

Från 1850 drabbades hela den svenska bergslagen av den s.k. bruksdöden. En process, där många små järnproducerande anläggningar inte kunde klara kapitalkraven utan lades ned eller fick en annan driftstyp, t.ex. sågverk. Ett mindre antal överlevde och växte sig allt större. De ekonomiska orsakerna till denna koncentrationsprocess var många. Alla var betingade av industrialismen t.ex. ändrade produktionsmetoder med ökad mekanisering, förändring av råvaror och slutprodukter, ändring av relationen export — hemmamarknad, arbetskraftens vandring från jordbruk till fabriker o.s.v.

Finspång överlevde bruksdöden och kom att höra till den grupp av företag som i sin vidare utveckling i stort sett följde detta nyss skisserade mönster. Försöken att i korta drag redogöra för Finspångs vidare öden från 1800-talets mitt får inskränka sig till att illustrera några lokala exempel på industrialismens intåg där. Inom denna tidsperiod ligger allt vad som finns inom ramen för den moderna orten Finspång bortsett från några få äldre välbevarade byggnader.

DEN NYA TIDEN OCH CARL EKMAN

Den nya tiden i Finspång inleddes med Carl Ekman (1826—1903), som blev förvaltare på bruket 1848 och inköpte detsamma 1856. Han kom från en känd

köpmanssläkt i Göteborg med försänkningar i värmländsk järnhantering. Den äldre brodern hade från fadern ärvt Lesjöfors i Värmland, där det kolbesparande lancashiresmidet utvecklades. Carl Ekman, sålunda från barnben uppväxt i järnhanteringsmiljö blev med finspångsköpet en av landets största godsherrar.

Han genomförde snabbt lancashiresmide vid Finspångs och Lotorps bruk (det senare grundat av vallonen Gillis de Flon 1635 först som hammare, sedan manufakturverk för bössmide 1720, järnverk 1867, nedlagt 1919).

Stångjärnssmidets sista rester försvann. Den genom den nya tekniken starkt ökade järnproduktionen vid Lotorp och Finspång tiodubblades fram till 1870 och Lotorp blev Sverige största lancashireverk.

Produktionen krävde naturligtvis ökad koltillförsel och mera malm med större krav på skog och kommunikationer. Ur skogarna kring Finspång togs exempelvis 1860 som arrende -och köpekol ut nära 40.000 kubikmeter träkol, varav 60% ännu var arrendekol. Kolningen kunde inte fortsätta utan ordnad återväxt. Carl Ekmans betydande skogsplanteringar på Finspångs marker från 1865 var på sitt område av banbrytande karaktär. Men till någon del hade koks då börjat komma in i processerna (vissa gjuterier). Det dröjde länge innan träkolens roll minskat tillräckligt men utvecklingen innebar, att bruken successivt inte längre hade samma behov av skogarna runt Finspång för sin järnförsörjning. De inköptes av skogsbolag (1871, 1918). Inte heller hade man användning för den i närheten boende befolkningen för verksamheten utan arbetet utfördes mer och mer av människor i de länder, där stenkolen bröts. Också de dagsverkskrävande transporter kunde läggas i andra händer.

Under sin tidigare tid som bruksägare hade Ekman kunnat reformera kanontillverkningen i samarbete med svenska armén. Från Ryssland kom stora beställningar. Under nordamerikanska inbördeskriget på 1860-talet hade pansaret förbättrats (tänk på John Ericssons Monitor) och gjutjärnskanonen med rundkulor höll definitivt inte måttet. Kanonen måste ges pansarbrytande egenskaper. Ekman började under 1860-talet kostsamma experiment med räffelkanoner och roterande cylindriska kulor. Ett nytt kanongjuteri och — än viktigare — en mekanisk verkstad byggdes 1866 och de första skjutförsöken kunde ske 1869.

Vid sidan av den äldre kanontillverkningen växte nu fram en alltmera omfattande verksamhet i form av gjuteriarbeten och valsverk, som alls inte hade någon förbindelse med vapenindustri. Efter studier i utlandet kunde Ekman som den förste i Sverige starta rälsvalsning till järnvägsbyggena 1853. Rälsen blev en stor artikel. De vid bergslagsbruken ofta använda korta privata järnbanorna mellan sjösystem fick en motsvarighet här i den viktiga korta banan Fiskeby—Norrköping (påbörjad 1854 som hästbana). Samma år kom också som hästbana sträckan Finspång—Lotorp. Den smalspåriga järnvägen Norrköping—Örebro byggdes i fyra olika etapper 1874—1906 med början sträckan Finspång—Pålsboda. Det är inte många år sedan räls från 1874 bröts upp på Finspångs stationsområde.

Den första elektriska kraften kunde produceras vid fallet vid Rämninge 1897. Den sedan snabbt ökande användningen av elektrisk kraft frigjorde verkstäderna från att trängas vid vattenhjulen invid fallet i den trånga sprickdalen. De kunde byggas på mark, som inte låg i omedelbar anslutning till vattendraget. Större markområden kunde tas i anspråk och det påverkade markanvändningen i samhället.

Därmed hade bruket frigjort sig från allt det, som betingade dess ursprungliga läge och gamla utveckling: bergslagen och dess gruvor, fallet i Finspångsån, arrendatorerna, skogarna, träkolsproduktionen och butarna. Kvar var järnhantverkets traditioner och organisation bland befolkningen i området, byggnaderna och det inarbetade transportmönstret, den trånga sprickdalen med de bekymmer den drog med sig vid brukets och samhällets fortsatta växt och en näraliggande hamn. Allt flera arbetare behövdes på plats i verkstäderna vid övergången till mekanisk verkstadsindustri. En ökande inflyttning från omgivande slättbygder till den centrala orten började, jämsides med den pågående starka emigrationen.

Carl Ekmans tillträde som ledare för Finspångs bruk hade sålunda sammanfallit med industrialismens framväxt. Hela det från 1600-talet kvarlevande systemet hade brutits sönder. Omläggningarna i teknik och handel, för vilka han kunnat mobilisera kapitalresurser grundlade det nya systemet. Den gamla patriarkaliskt styrda bruksorganisationen uppgick i andra enheter genom bolagsbildningarna. Carl Ekman kom i en tid, då han skickligt kunde vara verkställande kraft för det nya och lotsa Finspång genom begynnelsesårigheterna.

BOLAGSBILDNINGARNA

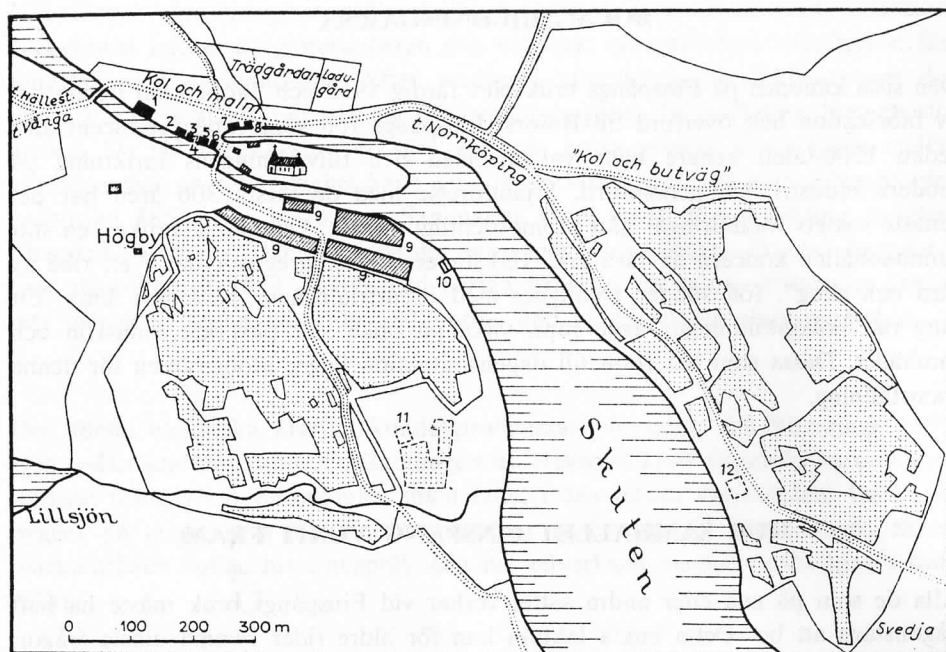
Den sista kanonen på Finspångs bruk blev färdig 1912 och därmed var denna typ av fabrikation helt överförd till Bofors. Finspångs roll som vapenproducent alltsedan 1500-talets senare hälft var utspelad och tillverkningens inriktning på modern industri helt genomförd. I jämförelse med de första 300 åren har det senaste seklets förändringar gått utomordentligt snabbt. Det gamla bruket, en stor sammanhållen koncern av järnverk, verkstäder och skogsegendomar, "ett rike av järn och skog", föll sönder i enlighet med industrialismens pockande krav. En lång rad bolagsbildningar ägde rum, vilka på olika sätt påverkat industrin och samhället. Dessa som lett fram till dagens situation ligger utom ramen för denna framställning.

HUR SAMHÄLLET FINSPÅNG VUXIT FRAM

Alla de som på ena eller andra sättet verkat vid Finspångs bruk måste ha haft någonstans att bo. Detta enkla faktum kan för äldre tider rymma olösta frågor, eftersom äldre skildringar är ytterst lite intresserade av att tala om var man bodde och hur man bodde. Ser vi t.ex. i kontrakt för de anställda finns där noggranna uppgifter på de anställdas skyldigheter och deras lön i penningar eller in natura men om den bostad som lämnas tycks oftast någon form av självklarhet råda, som nu inte är lätt att genomskåda. De flera hundra kolarna och deras drängar och butar bodde på arrendegårdar. Flerfamiljshus byggdes, vissa småtorp fanns. En del anställda var förmodligen inkvarterade i bygden runtomkring. Tjänstemän, hammarsmeder och masmästare bildade en högre samhällsklass och fanns vid bruksgatan. De vid bruket boende tycks vara så många att en påtaglig disproportion måste anses råda mellan antalet hus som markeras på kartorna och antalet som bodde där. Några kartor får här illustrera samhällets utveckling genom århundradena.

KARTAN 1695—1698

De första hemmanskartorna över Risinge tillkom omkring 1650. Det var skattläggningskartor över inägorna till hemmanen av den berömde lantmätaren Johan de Rogier. Då fanns inget intresse för att kartera adelns jordar. Det blev aktuellt i slutet av 1600-talet. Den första Finspångskartan utfördes 1695—1698. Den

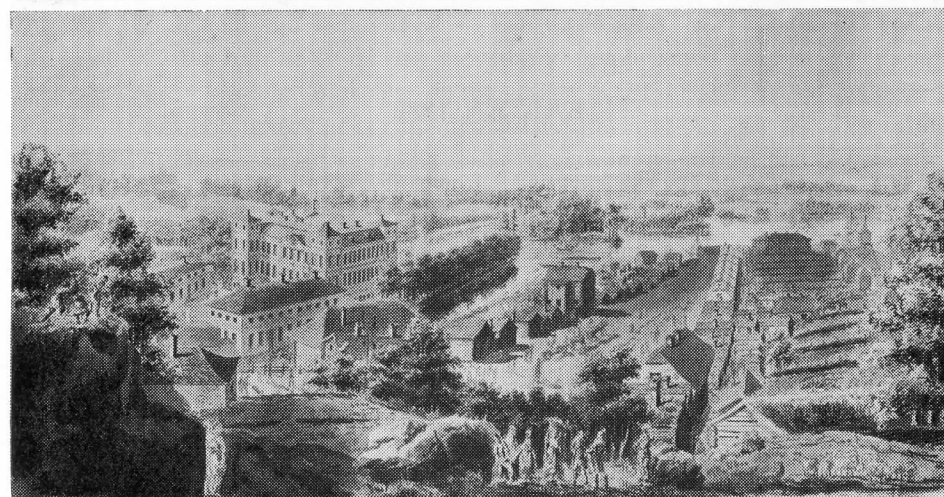

hänger i kopia på hembygdsmuseet. Bruket var som man kunde vänta då väl utbyggt vid fallet. På norra sidan nedanför Hällestadsbron fanns i tur och ordning 1. hammarsmedja (numren se kartan) 2. hytta med två pipor 3. formhus (för styckena) 4. filhus (för polering av styckena, då redan rivet) 5. borrhushus 6. klen-smedja 7. tullkvarn och 8. såg. Trädgårdar och ladugård fanns på den plats där "lantbruket" legat under snart 300 år med "djurgården" norr därom. Slottet var i stort sett färdigbyggt på slottsholmen likaså bruksfolkets bostäder (9) med ekonomibyggnader efter ån. Sjöboden (10) från vilken utförseln av de färdiga produkterna till Norrköpings hamn ägde rum, låg ungefär i närheten av den nuvarande bronns södra landfäste.

Till lantbruket hörde de inhägnade Västra och Östra gårderna. Akertegarna inom gårderna är punkterade. De gamla gårdarna, som fanns före brukets tillkomst, hade övergått i kronans ägo, när bruket växte upp. De hade blivit kronans "avels-gårdar". Där torde först ha bott smeder. Av dessa gamla gårdar, Västra och Östra

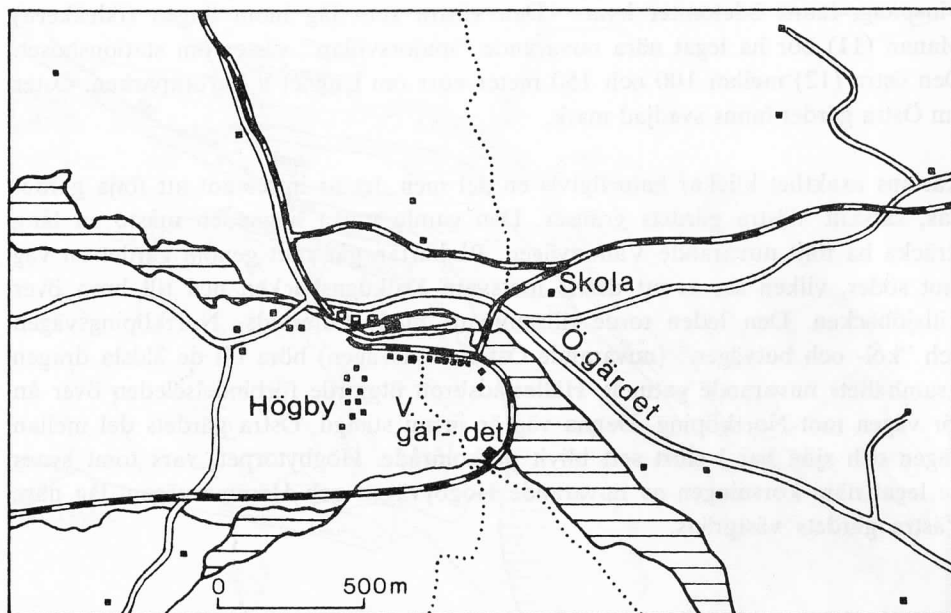
Finspång, fanns ödetomter kvar. Den västra som låg inom ängen (ödeåkern) Manan (11) bör ha legat nära nuvarande "majorsvillan" väster om stationshuset. Den östra (12) mellan 100 och 150 meter norr om Lugnet i Auroraparken. Öster om Östra gårdet fanns svedjad mark.

Kartans exakthet klickar naturligtvis en del men det är intressant att följa gårdernas, särskilt Västra gårdets gränser. Den gamla norra hägnaden måste en lång sträcka ha följt nuvarande Vallonvägen. På kartan går rakt genom gårdet en väg mot söder, vilken ser ut att delvis motsvara Kalkugnsbacken ned till bron över Lillsjöbäcken. Den leden torde tillsammans med Hällestads- Norrköpingsvägen och "kol- och butvägen" (nuvarande Östermalmsvägen) höra till de äldsta dragen i samhällets nuvarande gatunät. Hällestadsbron utgjorde förbindelseleden över ån för vägen mot Norrköping. Denna väg är ju nu stängd. Östra gårdets del mellan vägen och sjön har i stort sett blivit parkområde. Högbytorpet, vars tomt synes ha legat nära korsningen av nuvarande Högbyvägen och Hammarvägen, låg nära Västra gårdets västgräns.

ETT PANORAMA OMKRING 1790

På J.P. Cumliens akvarell syns "spetal'n" och Bruksgatan med sex alltjämt bevarade hus och i förgrunden flera nu rivna, samt mot söder humlegårdar och bodar. Nära bildens mitt står ett gyttje av bodar samt bostäder med skorstenar. I bakgrunden Skuten med segelfartyg samt östra gårdet.

KARTAN 1880

År 1880 utgavs det geologiska kartbladet Finspång. Avsnittet kring samhället återges här förstorat, varför en del detaljer, t.ex. vägar och järnvägar, är grovt tecknade. De geologiska karttecknen är borttagna.

Bruksgatan jämte den nu rivna "spetal'n" omfattar 11 hustecken. Den husrad av bodar närmast ån, som 1695 års karta och senare t.ex. Cumliens akvarell visar, är borta. I stället löper här järnbanan mot lastageplatsen vid sjön — den fortsätter också upp mot "spränggropen". Västra gårdet hölls fritt från bostadshus och där var alltså inget annat markerat än den väg, som redan på 1695 års karta går söderut. Utanför Västra gårdets västgräns finns på Högbygårdet en husklunga om 10 tecken. 5 hustecken finns efter vägen närmast väster om Hällestadbron. Denna bebyggelse om 26 hus (utom slottet) torde huvudsakligen ha bebotts av brukspersonal.

Hus på Bruksgatan har byggnadsår mellan 1764 och 1815, ett hus på Högbyområdet bär årtalet 1783.

Inom parentes kan nämnas att i beskrivningen till den några år äldre ekonomiska kartan från 1874 (tryckt 1877) upptar Finspångs säteri 17 bebyggda lägenheter och inga torp. Till jämförelse kan nämnas t.ex. 23 bebyggda lägenheter i Erstorp och Lämmetorp, 20 i Ramstorp, 18 i Flasbjörke, 17 i Össby och 14 i Lotorp. Den ekonomiska kartan uppvisar också en rad kvarliggande åkertegar i de båda gårderna.

Öster om denna lilla samhällsbildning låg Ekmanska skolan från 1875 isolerad på sin kulle och Lotorpsbanan från 1855 med sin bro över Skuten är också med. Landsvägen gick alltså norr om fallet. På östra gårdet fanns ingen bebyggelse utöver Lugnet i sydöstra kanten. Vägarna mot norr (Myrkärret — Blektorpet — Ramstorp och mot Finntorpet) är senare omlagda av industriområdets utvidgning, medan 1695 års "kol- och butväg" längs östra gårdets gräns är bevarad.

För att återgå till 1880 års geologiska karta är denna ganska intressant. Under de ungefär 200 år som gått sedan 1695 års karta tillkom — eller vi kan gott säga under de 300 år som gått sedan 1580 — kan ingen större samhällstillväxt spåras. Kartan är ungefär från de år då den industriella revolutionen satte in och urbaniseringsprocessen började. Finspång deltog under de närmast följande årtiondena i denna process och utvecklades till ett industrisamhälle. Man kan säga, att bruket bestämde platsen för var ett samhälle skulle växa upp. Men med den organisation som det gamla bondesamhället hade, kunde bruket inte i och för sig skapa ett samhälle i nutida mening förrän efter 1880. Sedan började en rask inflyttning av de näraliggande jordbruksbygdernas yngre befolkning.

Tidigare under större delen av 1800-talet hade Finspång svårt att vinna myndigheternas gehör när det gällde att skaffa fram "servicefunktioner". Gällande förordningar var en hämsko och det var inte lätt att tävla med Risinge, Hällestad och Tjällmos stora relativt tätbefolkade jordbruksbygder. Längre kvadrerade verkningarna av 1620 års stadga om "köpingar och marknadsplatser" eller lydköpingar, som man också kunde säga, där endast stadens, i detta fall Norrköpings, borgare hade rätt att hålla bod eller skrå, d.v.s. fick driva handel och hantverk (Godlund 1976). Norrköping fick i enlighet med denna stadga rätt att ha Hällestad som köping med förbigående av Finspång. Hällestad var en gammal marknadsplats. Finspång hade dessutom efter dåtida begrepp nackdelen att ligga för nära

Norrköping. Ännu så sent som 1846 stadgades, att handelsbod inte fick upprättas på kortare avstånd än tre gamla mil från staden. Brukshandel fanns men handel och hantverk fick alltså inte i övrigt drivas i Finspång trots att samhället som uppåtgående bruksort hade en ställning som Hällestad inte kunde konkurrera med. "Ett stort och ansevärt torg" såg aldrig dagens ljus i Hällestad. Hantverkare ålades att flytta till Hällestad men sådan flyttning blev uppenbarligen aldrig av. Den år 1864 genomförda näringsfriheten beseglade Hällestads köpings öde.

Det första postkontoret i området förlades 1762 till Hällestad. 1841 flyttades det till Tjällmo. Postantalt kom sedan åter till Hällestad 1866 och först 1870 till Finspång. Visserligen fick Finspång en filial från apoteket i Norrköping 1856 och den förblev filial till 1924. Tjällmo däremot hade fått det första självständiga apoteket 1867.

För skolundervisningen hade brukets ägare alltid haft utomordentligt stort intresse. Redan Louis De Geer tog ju där tidiga initiativ. Undervisning drevs på brukets bekostnad från 1600-talets mitt. Socknens första skolbyggnad tillkom i Risinge kyrkby på 1860-talet. Ekmanska skolan, bekostad av bruket, tillkom 1875.

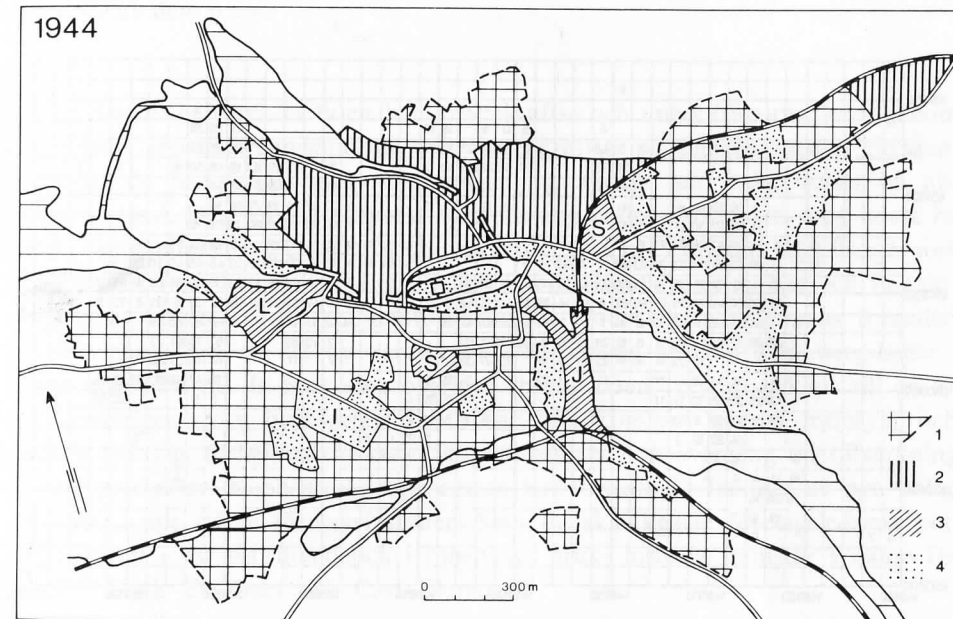
Den nya kyrkan, färdig 1849, byggdes vid huvudvägen på ungefär lika avstånd från Finspång, Lotorp och gamla kyrkan. Brukspredikant fanns sedan 1673. På många områden hade alltså bruket tagit viktiga initiativ.

KARTAN 1944

Kartan visar hur marken användes i Finspång 1944. Tecknen betyder: 1 (rutat) bostadsområden, 2 (lodstreckat) industriområden, 3 (snedstreckat) offentliga byggnader, J järnvägsområde, L lasarett, S skolor, 4 (prickat) öppna platser och parker, I idrottsplats.

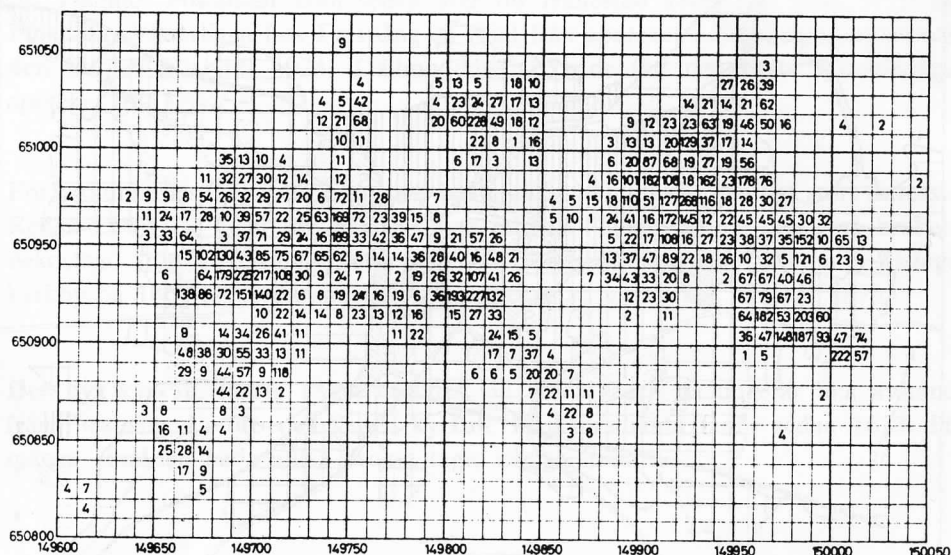
Kartan är en förenkling av Översiktskarta över Finspångs samhälle 1944 och visar en drygt sextioårig utveckling sedan 1878—1880 års karta. Risinge kommun

hade blivit Finspångs köping 1942. Industriområdet i den smala sprickdalen kring fallet har brett ut sig norr om centrum (f.d. Västra gårdet och slottsholmen) och tagit allt större ytor i anspråk för den växande mekaniska verkstadsindustrins behov. Den gamla kommunikationsleden norr om ån och samhället har därvid i stället dragits genom tätorten och landsvägsbron över ån flyttades österut. Bostadsbebyggelsen har vuxit explosionsartat genom inflyttning. År 1940 räknades i Fin-

spångs samhälle 6.375 invånare samtidigt som "satellitorter" i omgivningen med pendlande yrkesverksam befolkning börjar växa upp. Åt väster har bebyggelsen i tätorten brett ut sig i en kil mellan Böern och ån i norr och järnvägen i söder. Åt öster i en kil mellan Norrköpingsvägen (och parkområdet längs Skuten) i söder och den gamla Lotorpsbanan i norr. Norr om industriområdet har ytterligare en stadsdel börjat växa fram. De tre stadsdelarna är effektivt skilda från varandra genom industriområdet och vattendragen. F.d. Västra gårdet är helt bebyggt medan utnyttjandet av f.d. Östra gårdet för bebyggelse gått långsammare. Äganderättsförhållanden och tidigare markanvändning har haft betydelse för utvecklingen.

För den nyaste tiden har en "annorlunda" karta valts. Ett med dator framställt kartogram visar var tätorten Finspångs invånare bodde 1965. För varje mantals-skriven invånare har angivits bostadens läge på 10 meter när och sedan har invånarna räknats samman i rutor med 100 meter sida. (Nordbeck 1969). Därmed framträder på kartan bara de delar av Finspång, som har "nattbefolkning". De industri- och affärsområden, där en "dagbefolkning" till stor del vistas och fyller

verkstäder, kontor och affärsområden, är tomma. Befolkningen är enligt kartan fördelad på tre olika områden, skilda åt av mestadels ungefär 400 meter breda zoner. I de tätast befolkade delarna inom de tre områdena bor det över 200 invånare pr 10.000 kvadratmeter. Totalantalet människor i de tre avgränsade områdena var vid räkningstillfället 13.975 (1975 var det 16.346). Till detta kommer naturligtvis raden av mindre "satellitorter" i närheten: Sonstorp (351, 1975 578), Näs (256), Lotorp (605, 1975 617) med Lövlund (89) samt Torstorp (142) och Falla (289). Finspång ligger som ett Stockholm i miniatyr på tvären med slottholmen som en stad mellan broarna och utöver det centrala industriområdet börjar ett nytt nu växa upp vid den östra utfartsvägen.

I försöken att få fram bilden av Finspång genom 400 år har vi under alla århundradena mött samma frågor och diskussionsämnen som vi känner igen från varje nutida industri: Arbetskraften. Energin. Råvarorna. Transporterna. Kapitalet. Beslutsprocesserna hos företagsledarna. Tillverkningsprocesserna och den tekniska utvecklingen. Den internationella marknadens villkor och produktionens "lönsamhet". Utvecklingen av det samhälle som växer upp kring industrin och är beroende av den, o.s.v.

Under den förindustriella tiden har arbetskrafts- och energifrågorna lösts genom den gamla arrendeorganisationen och vattenkraften på platsen medan råvaran, malmen och tackjärnet, inom transportmöjligheternas ram måst sökas på allt större avstånd. Den tekniska utvecklingen får nog under 1700-talets lopp anses ha blivit något eftersatt i ett alltför konservativt system. Finspång har länge som exportindustri varit extra känsligt för den internationella marknaden och har tidvis kunnat uppleva stora konjunkturväxlingar. Under industrialismens framväxt har Finspång som en del av bergslagen följt samma schema som bergslagen i övrigt men hört till de bruk som överlevt "bruksdöden" och utvecklats till en av Mellansveriges stora bruksorter. Detta har åstadkommit genom framsynt och skicklig ledning, förhållandevis stora kapitalresurser och övergång till tillverkning av nya produkter. Koncentrationsprocessen har fortsatt i bildandet av nya bolag ingående i allt större företagsfusioner. Som de skickligaste företagsledarna och portalfigurer i var sin huvudepok i Finspångs bruks historia framstår Wellam De Besche, Louis De Geer och Carl Ekman.

NÅGRA SKRIFTER DÄR FINSPÅNG BEHANDLAS

Till den här översikten har uppgifter hämtats ur en rad arbeten, där de viktigaste är:

- (Althin, T): Finsponga Bilder. Minnesskrift. Stockholm 1943.
- Bergsten, K.E.: Östergötlands bergslag. Lund 1946.
- Dahlgren, E.W.: Louis De Geer 1597—1652. Hans lif och verk. Uppsala 1923.
Louis De Geers brev och affärshandlingar 1614—1652. Historiska handlingar. 29. Stockholm 1934.
- Eriksson, M: Järnräntor under 1500-talet. Jernkont. Bergshist. Skriftserie. 11. Stockholm 1940.
Finspong och dess utställning 1897. Stockholm 1897.
- Godlund, K & S: Handel - industri - ortskonkurrens. Svensk geogr. årsbok 1975.
- Helmfrid, B: Norrköpings stads historia 1568—1719. Del I. Stockholm 1963.
- Kilbom, K: Vallonerna. Stockholm 1958.
- Lundstedt, B: Anteckningar om Finspong och dess bibliotek. Stockholm 1883.
- Nordbeck, S: Koordinatsatta data och automatisk tätortsavgränsning. Rapport från byggforskn. 31: 1969.
- Ridderstad, A: Östergötlands historia. Östergötlands beskrivning. 1. Stockholm 1914—1917.
- Topelius, C: Sällsamheter i Östergötland. Del 1. Kristianstad 1980.
- Wennberg, A: Lantbebyggelsen i nordöstra Östergötland 1600—1875. Lund 1947.
- Widelius, K.G.: Risingebygd. Linköping 1950.
- (William-Olsson, W): Näringsliv och trafik i Norra och Mellersta Östergötlands Järnvägars trafikområden 1920—1940. Norra Östergötl. Järnv. och Mell. Östergötl. Järnv. under åren 1924—1944. Norrköping 1944. Sid. 153—242.

I Finspångs bibliotek finns de flesta av dessa arbeten och även Eric Larsons stora arkiv av bl.a. tidningsurklipp om samhället.

- En artikel om 1695—98 års karta finns i Östergötlands Dagblad 24/2 1949.
- Under jubileumsåret 1980 har en rad historiska artiklar av A. Malmberg införts i Norrköpings Tidningar, likaså artiklar om bolagsombildningarna av A. Sjöman jämte ett panorama över Finspång från omkring 1870 4/9 1980.

NOTER TILL KARTOR OCH BILDER

Omslagsbilden: Jernkontorets bruksbildssamling. Plåt 2460.

Sid. 9: Från E.W. Dahlgren 1934 (Bergsten 1946).

Sid. 10: Universitetsbiblioteket, Uppsala. Jernkontorets brukssamling.

Sid. 16: Akvatintagravyr.

Sid. 17: Ur kapitalböckerna i Finspångsarkivet. Vadstena landsarkiv. (Bergsten 1946)

Sid. 21: Tidigare ägare landshövd. Axel Ekman, Mariestad. Jernkontorets bruksbildssamling. Plåt 347

Sid. 26: Lantmäteristyrelsens arkiv. Akt D 84: 18.1.

Sid. 27: Ägare Jernkontoret. Bruksbildssamling. Plåt 2300.

Sid. 28: Sveriges geologiska undersökning. Ser. Aa. Nr 82. Finspång.

Kartan sid. 31 godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Statens lantmäteriverk 1981-01-28.

Ekonomi & juridik.

Ofta krångligt att klara själv. Vi har vanan inne att lösa svåra problem av ekonomisk juridisk karaktär.

Just nu kan du få hjälp med det mesta som rör dina och din familjs juridiska och ekonomiska problem.

Kom in, så ska vi komma överens om en tid som passar dig.

Sparbanken
ÖSTERGÖTLAND

FINSPÅNGSDISTRIKTET

- handla lätt
- handla bekvämt
- handla på TEMPO

Välkommen till

TEMPO

FINSPÅNG
med 200 P-platser

Medlemmar 1980

Abenius Erik
 Abrahamsson Håkan
 Agerberg Kjell
 Ahldin Gerd
 Ainerfors Gösta
 Alarik Annika
 Alm Gertrud
 Almström Ann
 Andersson Alex
 Andersson Anders
 Andersson Birger
 Andersson Carl-Agne
 Andersson Evert
 Andersson Göran
 Andersson Hans o. Berit
 Andersson Henry
 Andersson Irene
 Andersson Jenny
 Andersson Kerstin
 Andersson Monica
 Andersson Nils
 Andersson Olle
 Andersson Torsten
 Andersson Ulf
 Andrén Elisabeth
 Annerud Nils
 Arvidsson Sven
 Auroraringen
 Axelsson Axel o. Sonja
 Backman Carin
 Bagge Torsten
 Bagge Monica o. Leif
 Bahrmark Iris
 Bek Knud
 Berglund Ingemar
 Bergsten Inga
 Bergsten Ingrid
 Bergsten Karl-Erik
 Bergström Göran
 Bergström Holger
 Bergwall Kerstin
 Berthner Signe
 Bertne Sten
 Billermark Ove
 Björk Bengt
 Björk Holger
 Björnelf Elisabeth
 Björnsson Stefan
 Blomberg Ivar
 Blomberg Lars
 Blomberg Monica
 Blomqvist Ulla-Britt
 Bodling Christer
 Borgefors Axel

Brandin Åke
 Brevitz Vilhelm
 Bäck Rosa o. Birger
 Carlinger Svea
 Carlsson Annalisa
 Carlsson Eivor
 Carlsson Elsa
 Carlsson Gerd
 Carlson Gunnar
 Carlsson Henry o. Karin
 Carlsson Sven-Olof
 Carlsson Östen
 Carlström Kerstin
 Carsbrant Bo
 Christensen Elsa
 Dahlin Åke
 Dahlqvist Rudolf
 Dahlström Margareta
 Davidsson Folke
 Danielsson Sven
 Drott John
 Edin Enar
 Edqvist Gustaf
 Edqvist Ragnar
 Edqvist Eftr. Blomsterh. AB
 Ekberg Bertil
 Ekberg Siv
 Ekbom Naima
 Ekelund Axel
 Ekelund Lotty
 Ekholm Ingrid
 Eklöv Evald o. Anna-Lisa
 Ekström Hans-Erik
 o. Gertrud
 von Eln Gösta
 Ellmark Lars
 Eloff Sonja
 Engberg Marianne
 Engström Karl
 Engvall Henning
 Ericsson Bror
 Eriksson Börje
 Eriksson David o. Sonja
 Eriksson Ellen
 Eriksson Evert o. Ebba
 Eriksson Göran
 Eriksson Hans-Olov
 Eriksson Helge
 Eriksson Holger
 Ericsson Inga
 Eriksson Jan-Erik o. Berith
 Eriksson Leif V
 Eriksson Stig
 Eriksson Sven

Eriksson Sölve
 Eriksson Ulla
 Erstorps Grus
 Eskilsson Lars-Erik
 Finspångs Bibliotek
 Finspångs Kommun
 Finspångs Rörledn.affär AB
 Folkesson Ulf
 Folkestad Gösta o. Ingegerd
 Forsman Peter
 Fransson Helge
 Franzén Millrid
 Freij Marianne
 Frilund Margareta
 Friman Harry
 Friman-Bergström Nina
 AB John Fröberg
 Fröberg Rolf
 Fröberg Stig
 Fröberg Tora
 Fält Sören
 Gardell Gunvor
 Gerward Ingrid
 Good Stig
 Gradell Åke
 Grönqvist K G
 Gunnarsson Sven o. Birgitta
 Gustavsson Barbro
 Gustafsson Britta
 Gustafsson Folke
 Gustavsson Gunnar
 Gustavsson Ingvar
 Gustavsson Märta
 Gustavsson Nils-Inge
 Gustafsson Olof
 Gustavsson Sigurd
 Gustafsson Urban
 Gustafsson Wallace
 Gustavson Vetsera
 Göransson Nils
 Göthberg Oskar
 Hagstedt Ann-Britt
 Hagström Peter
 Hagström Ulla o. Britta
 Hedén Gösta T:son
 Hedin Birger
 Hellerstedt Svea
 Hellqvist Axel
 Henell Folke
 Hermansson Birgit
 Hertin Birgitta
 Hildemar Stig
 Hillbom Lars
 Hjertqvist Gun

Ekonomi & juridik.

Ofta krångligt att klara själv. Vi har vanan inne att lösa svåra problem av ekonomisk juridisk karaktär.

Just nu kan du få hjälp med det mesta som rör dina och din familjs juridiska och ekonomiska problem.

Kom in, så ska vi komma överens om en tid som passar dig.

Sparbanken
 ÖSTERGÖTLAND

FINSPÅNGSDISTRIKTET

- handla lätt
- handla bekvämt
- handla på TEMPO

Välkommen till

TEMPO

FINSPÅNG

med 200 P-platser

Medlemmar 1980

Abenius Erik
 Abrahamsson Håkan
 Agerberg Kjell
 Ahldin Gerd
 Ainerfors Gösta
 Alarik Annika
 Alm Gertrud
 Almström Ann
 Andersson Alex
 Andersson Anders
 Andersson Birger
 Andersson Carl-Agne
 Andersson Evert
 Andersson Göran
 Andersson Hans o. Berit
 Andersson Henry
 Andersson Irene
 Andersson Jenny
 Andersson Kerstin
 Andersson Monica
 Andersson Nils
 Andersson Olle
 Andersson Torsten
 Andersson Ulf
 André Elisabeth
 Annerud Nils
 Arvidsson Sven
 Auroraringen
 Axelsson Axel o. Sonja
 Backman Carin
 Bagge Torsten
 Bagge Monica o. Leif
 Bahrmark Iris
 Bek Knud
 Berglund Ingemar
 Bergsten Inga
 Bergsten Ingrid
 Bergsten Karl-Erik
 Bergström Göran
 Bergström Holger
 Bergwall Kerstin
 Berthner Signe
 Bertne Sten
 Billermark Ove
 Björk Bengt
 Björk Holger
 Björnelf Elisabeth
 Björnsson Stefan
 Blomberg Ivar
 Blomberg Lars
 Blomberg Monica
 Blomqvist Ulla-Britt
 Bodling Christer
 Borgefors Axel
 Brandin Åke
 Brevitz Vilhelm
 Bäck Rosa o. Birger
 Carlinger Svea
 Carlsson Annalisa
 Carlsson Eivor
 Carlsson Elsa
 Carlsson Gerd
 Carlsson Gunnar
 Carlsson Henry o. Karin
 Carlsson Sven-Olof
 Carlsson Östen
 Carlström Kerstin
 Carsbrant Bo
 Christensen Elsa
 Dahlin Åke
 Dahlqvist Rudolf
 Dahlström Margareta
 Davidsson Folke
 Danielsson Sven
 Drott John
 Edin Enar
 Edqvist Gustaf
 Edqvist Ragnar
 Edqvist Eftr. Blomsterh. AB
 Ekberg Bertil
 Ekberg Siv
 Ekblom Naima
 Ekelund Axel
 Ekelund Lotty
 Ekholm Ingrid
 Eklöv Evald o. Anna-Lisa
 Ekström Hans-Erik
 o. Gertrud
 von Eln Gösta
 Ellmark Lars
 Eloff Sonja
 Engberg Marianne
 Engström Karl
 Engvall Henning
 Ericsson Bror
 Eriksson Börje
 Eriksson David o. Sonja
 Eriksson Ellen
 Eriksson Evert o. Ebba
 Eriksson Göran
 Eriksson Hans-Olov
 Eriksson Helge
 Eriksson Holger
 Ericsson Inga
 Eriksson Jan-Erik o. Berith
 Eriksson Leif V
 Eriksson Stig
 Eriksson Sven
 Eriksson Sölve
 Eriksson Ulla
 Erstorps Grus
 Eskilsson Lars-Erik
 Finspångs Bibliotek
 Finspångs Kommun
 Finspångs Rörledn.affär AB
 Folkesson Ulf
 Folkestad Gösta o. Ingegerd
 Forsman Peter
 Fransson Helge
 Franzén Millrid
 Freij Marianne
 Frilund Margareta
 Friman Harry
 Friman-Bergström Nina
 AB John Fröberg
 Fröberg Rolf
 Fröberg Stig
 Fröberg Tora
 Fält Sören
 Gardell Gunvor
 Gerward Ingrid
 Good Stig
 Gradell Åke
 Grönqvist K G
 Gunnarsson Sven o. Birgitta
 Gustavsson Barbro
 Gustafsson Britta
 Gustafsson Folke
 Gustavsson Gunnar
 Gustavsson Ingvar
 Gustavsson Märta
 Gustavsson Nils-Inge
 Gustafsson Olof
 Gustavsson Sigurd
 Gustafsson Urban
 Gustafsson Wallace
 Gustavson Vetsera
 Göransson Nils
 Göthberg Oskar
 Hagstedt Ann-Britt
 Hagström Peter
 Hagström Ulla o. Britta
 Hedén Gösta T:son
 Hedin Birger
 Hellerstedt Svea
 Hellqvist Axel
 Henell Folke
 Hermansson Birgit
 Hertin Birgitta
 Hildemar Stig
 Hillbom Lars
 Hjertqvist Gun

Hjertqvist Karl-Erik
 Hoffman Harry
 Holmgren Gösta
 Holmlund Erling
 Håkansson Evy
 Härden Carl
 Ingvarsson Christina
 Isaksen Guri
 Isaksson Börje
 Isaksson Tore
 Jacobsson Lars T.
 Jander Janet
 Jansson Barbro
 Jansson Iris
 Jansson Iris G
 Jarne Gösta
 Johannesson Leif
 Johansson Arne
 Johansson Axel o. Stina
 Johansson Carl
 Johansson Evert o. Lilly
 Johansson Gudrun
 Johansson Henry
 Johansson Karl Daniel
 Johansson Kerstin
 Johansson Lars Olov
 Johansson Lisa
 Johansson Ragnar
 Johansson Rune
 Johansson Stig
 Johansson Sven o. Lisa
 Johnsson John
 Jonasson Agneta
 Jonasson Irène
 Jonsson Gustav
 Jonsson Herbert
 Jönsson Madeleine
 Kalmelid Ivar
 Karlberg Ivar
 Karlsson Axel
 Karlsson Birgitta
 Karlsson Evert o. Ingegerd
 Karlsson Gustav
 Karlsson Ingvar
 Karlsson Karl-Axel
 o. Inga
 Karlsson Åke o. Kerstin
 Karlsson Marianne
 Karlsson Siv
 Karlsson Stig
 Karlsson Uno
 Karlsson Yngve
 Karlsson Åke
 Karlström Brita
 Karnros Olof
 Karsberg Karin
 Kernby Arne
 Kinnander A
 Kjellgren Karin

Klevefalk Lars
 Kolsberg Gudrun
 Kårefjord John
 Källman Oscar
 Kördel Nanna
 Lagergren Evy
 Landén Rune
 Larsen Guri
 Lantz Ingvar
 Larsson Carl
 Larsson Einar
 Larsson Jenny
 Larsson Karl-Erik
 Larsson Lars Evert
 Larsson Per Erik
 Larsson Valborg
 Larsson Åke
 Levén Olof
 Lif Svea
 Lind Per-Erik
 Lindberg Ebba
 Lindén Sylvia
 Lindgren Britta
 Lindholm Gösta
 Lindstrand Kerstin
 Lindström Anita
 Lindström Bror
 Lindström Margareta
 o. Hadar
 Lindvall Arild
 Lindvall Gittan o. Reine
 Lindvall Göran
 Lindvall Runo
 Lindvall Torild
 Ljungberg Ragnhild
 Ljungberg Ulla
 Lohrart Maj-Lis
 Lundell Elisabet o. Sören
 Lundin Inga-Lill
 Lundin Sven-Olov
 Lundstedt Solweig
 Lundström Bengt
 Lönnberg Bo
 Lönnberg Brita
 Lönnberg Gunnar
 o. Susanna
 Magnusson Bengt
 Magnusson Bertil
 Magnusson Gunnar
 Malvikar Guy
 Malmberg Arne
 Melander Åke
 Melvinger Arne
 Melvinger Margit
 Moberg Bengt
 Molander Göran
 Mondschein Leo
 Månsson Erland
 Mörner Hans

Narbrink Sven
 Nielsen Henry
 Nilsson Anna-Kaisa
 Nilsson Birgitta
 Nilsson Greta
 Nilsson Gunnar
 Nilsson Gösta
 Nilsson Inga
 Nilsson Inger
 Nilsson Ingrid
 Nilsson Karl-Erik
 Nilsson Rolf
 Nissen Ulla
 Norberg Inga
 Nordgren Hans
 Nordin Marianne
 Nordin Sven-Erik
 Norelius Eivor
 Norman Artur
 Norman Bengt
 Norra Östergötlands
 Konsumtionsförening
 Norstad Tore
 Olér Kerstin
 Olsson Alf
 Olsson Bror
 Olsson Curt Em
 Olsson Erik
 Olsson Eva
 Olsson Siv
 Oskarsson Aron
 Ottosson Olle
 Ovelius Monica
 Pegado Elly
 Peltoniemi Pasi
 Persson Birger
 Persson Gunnar
 Persson Gunilla
 Persson Ingrid
 Persson Lennart
 Persson Lennart
 Persson Paul
 Persson Rut
 Persson Sven-Erik
 Pettersson Ada
 Pettersson Ann
 Pettersson Christer
 Pettersson Evert
 Pettersson Gunnar
 Pettersson Gösta o. Britta
 Pettersson Helge
 Pettersson Karin
 Pettersson Knut
 Pettersson Lars-Erik
 Pettersson Rolf
 Pettersson Sten
 Pettersson Stig-Åke
 Pettersson Sven
 Philipsson Sten-Inge

Pirslin Ing-Marie o. Placid
 Qvarfordt Bertil
 Qvarfordt Herbert
 Racksäter Hans
 Rahm Karin
 Rahm Maria
 Ramsten Erik
 Ramsten Eva
 Ramsten Lars
 Randleff Stig
 Ray Barbro
 Rellholm Hannes
 Remning Ingrid
 Renberg Sonja
 Rendahl Göran
 Rehndahl Ingemar
 Ronnerstam Kjell
 Roos Inger
 Ross Dagmar
 Runnerström Bengt Arne
 Sahlén Lars o. Astrid
 Samuelsson Ester
 Samuelsson Rune
 Sandberg Conny
 Sandström Hans
 Sandvall Elis
 Scherlin Brita
 Schilling Birgit o. Stig
 Schilling Eva
 Seger Zaida
 Segerborg Gunnar
 Selsborg Göte
 Sjöblom A-S o. K-E
 Sjöstrand Gunnar
 Sjöström Ingrid
 Sjöström Kjell
 Skoglund Bengt
 Skoglund-Vinell Brita
 Skoglund Olof

Skoglund Stig
 Skuja Lena o. Uldis
 Sköld Anders
 Sonhem Svea
 Spjuth Kurt
 Staaf Ingemar
 Stark Gun
 Stenberg Rut
 Stenhammar Barbro o. Jan
 Stenhammar Elisabeth
 Stockberg Ellen
 Strand Gunborg
 Strand Torsten
 Ståhlberg Eva
 Ståhlberg Olof
 Ståhlhammar John
 Ståhlhammar Karin
 Sundén Karl-Gösta
 Sundkvist Klas
 Sunnerberg Ragnhild
 Svenson Arne o. Gun
 Svensson Arvid
 Svensson Ellen
 Svensson Conny
 Svensson Erik o. Birgit
 Svensson Margareta
 Svensson Olle
 Svensson Will
 Svenvik Urban
 Swidén Gösta
 Syrén Bror
 von Sydow Margit
 Syse Bent
 Talberg Johannes
 Tell Stig
 Telleskog Elsy o. Rune
 Tengqvist Karin
 Teryd Ingrid
 Thelander Carl
 Thorén Marianne

Thunblad Anders
 Thyr Gunnel
 Thyr Martin
 Thörnros Birgit
 Thörnros Lennart
 Tisell Birgit
 Torenfält David
 Torstenfelt Kerstin
 Wall Karin
 Wedin Ulf
 Wenner Kurt
 Werner Harald
 Westlund Bengt
 Westlund Edvin
 Wickström Bengt
 Wicksström Birgitta
 Widell Bertil
 Wihlmark Erika
 Wiklund Gudrun
 Wiklund K. E.
 Wilhelmsson Kristina
 Wärdell Göran
 Yderfors Johan
 Yderfors Åke
 Zackrisson Gustav
 Zetterdahl Paul
 Ragnar Zäll
 Åhlström Ivan
 Åkesson Jonas
 Åstrand Rune
 Åström Sven-Inge
 Öhrmalm Lennart o. Dagmar
 Öhrn Ingemar
 Jonring Christer
 Österberg Georg
 Österberg Margit
 Österlund Helmer
 Österlund Hildur
 Östinar Erik

Hjertqvist Karl-Erik
 Hoffman Harry
 Holmgren Gösta
 Holmlund Erling
 Håkansson Evy
 Härdin Carl
 Ingvarsson Christina
 Isaksen Guri
 Isaksson Börje
 Isaksson Tore
 Jacobsson Lars T.
 Jander Janet
 Jansson Barbro
 Jansson Iris
 Jansson Iris G
 Jarne Gösta
 Johannesson Leif
 Johansson Arne
 Johansson Axel o. Stina
 Johansson Carl
 Johansson Evert o. Lilly
 Johansson Gudrun
 Johansson Henry
 Johansson Karl Daniel
 Johansson Kerstin
 Johansson Lars Olov
 Johansson Lisa
 Johansson Ragnar
 Johansson Rune
 Johansson Stig
 Johansson Sven o. Lisa
 Johnsson John
 Jonasson Agneta
 Jonasson Irène
 Jonsson Gustav
 Jonsson Herbert
 Jönsson Madeleine
 Kalmelid Ivar
 Karlberg Ivar
 Karlsson Axel
 Karlsson Birgitta
 Karlsson Evert o. Ingegerd
 Karlsson Gustav
 Karlsson Ingvar
 Karlsson Karl-Axel
 o. Inga
 Karlsson Åke o. Kerstin
 Karlsson Marianne
 Karlsson Siv
 Karlsson Stig
 Karlsson Uno
 Karlsson Yngve
 Karlsson Åke
 Karlström Brita
 Karnros Olof
 Karsberg Karin
 Kernby Arne
 Kinnander A
 Kjellgren Karin

Klevefalk Lars
 Kolsberg Gudrun
 Kårefjord John
 Källman Oscar
 Kördel Nanna
 Lagergren Evy
 Landén Rune
 Larsen Guri
 Lantz Ingvar
 Larsson Carl
 Larsson Einar
 Larsson Jenny
 Larsson Karl-Erik
 Larsson Lars Evert
 Larsson Per Erik
 Larsson Valborg
 Larsson Åke
 Levén Olof
 Lif Svea
 Lind Per-Erik
 Lindberg Ebba
 Lindén Sylvia
 Lindgren Britta
 Lindholm Gösta
 Lindstrand Kerstin
 Lindström Anita
 Lindström Bror
 Lindström Margareta
 o. Hadar
 Lindvall Arild
 Lindvall Gittan o. Reine
 Lindvall Göran
 Lindvall Runo
 Lindvall Torild
 Ljungberg Ragnhild
 Ljungberg Ulla
 Lohrant Maj-Lis
 Lundell Elisabet o. Sören
 Lundin Inga-Lill
 Lundin Sven-Olov
 Lundstedt Solweig
 Lundström Bengt
 Lönnberg Bo
 Lönnberg Brita
 Lönnberg Gunnar
 o. Susanna
 Magnusson Bengt
 Magnusson Bertil
 Magnusson Gunnar
 Malvikar Guy
 Malmberg Arne
 Melander Åke
 Melvinger Arne
 Melvinger Margit
 Moberg Bengt
 Molander Göran
 Mondschein Leo
 Månsson Erland
 Mörner Hans

Narbrink Sven
 Nielsen Henry
 Nilsson Anna-Kaisa
 Nilsson Birgitta
 Nilsson Greta
 Nilsson Gunnar
 Nilsson Gösta
 Nilsson Inga
 Nilsson Inger
 Nilsson Ingrid
 Nilsson Karl-Erik
 Nilsson Rolf
 Nissen Ulla
 Norberg Inga
 Nordgren Hans
 Nordin Marianne
 Nordin Sven-Erik
 Norelius Eivor
 Norman Artur
 Norman Bengt
 Norra Östergötlands
 Konsumtionsförening
 Norstad Tore
 Olér Kerstin
 Olsson Alf
 Olsson Bror
 Olsson Curt Em
 Olsson Erik
 Olsson Eva
 Olsson Siv
 Olsson Aron
 Ottosson Olle
 Ovelius Monica
 Pegado Elly
 Peltoniemi Pasi
 Persson Birger
 Persson Gunnar
 Persson Gunilla
 Persson Ingrid
 Persson Lennart
 Persson Lennart
 Persson Paul
 Persson Rut
 Persson Sven-Erik
 Pettersson Ada
 Pettersson Ann
 Pettersson Christer
 Pettersson Evert
 Pettersson Gunnar
 Petersson Gösta o. Britta
 Pettersson Helge
 Pettersson Karin
 Pettersson Knut
 Pettersson Lars-Erik
 Pettersson Rolf
 Pettersson Sten
 Pettersson Stig-Åke
 Pettersson Sven
 Philipsson Sten-Inge

Pirslin Ing-Marie o. Placid
 Qvarfordt Bertil
 Qvarfordt Herbert
 Racksäter Hans
 Rahm Karin
 Rahm Maria
 Ramsten Erik
 Ramsten Eva
 Ramsten Lars
 Randleff Stig
 Ray Barbro
 Rellholm Hannes
 Remning Ingrid
 Renberg Sonja
 Rendahl Göran
 Rehndahl Ingemar
 Ronnerstam Kjell
 Roos Inger
 Ross Dagmar
 Runnerström Bengt Arne
 Sahlén Lars o. Astrid
 Samuelsson Ester
 Samuelsson Rune
 Sandberg Conny
 Sandström Hans
 Sandvall Elis
 Scherlin Brita
 Schilling Birgit o. Stig
 Schilling Eva
 Seger Zaida
 Segerborg Gunnar
 Selsborg Göte
 Sjöblom A-S o. K-E
 Sjöstrand Gunnar
 Sjöström Ingrid
 Sjöström Kjell
 Skoglund Bengt
 Skoglund-Vinell Brita
 Skoglund Olof

Skoglund Stig
 Skuja Lena o. Uldis
 Sköld Anders
 Sonhem Svea
 Spjuth Kurt
 Staaf Ingemar
 Stark Gun
 Stenberg Rut
 Stenhammar Barbro o. Jan
 Stenhammar Elisabeth
 Stockberg Ellen
 Strand Gunborg
 Strand Torsten
 Ståhlberg Eva
 Ståhlberg Olof
 Ståhlhammar John
 Ståhlhammar Karin
 Sundén Karl-Gösta
 Sundkvist Klas
 Sunnerberg Ragnhild
 Svenson Arne o. Gun
 Svensson Arvid
 Svensson Ellen
 Svensson Erik o. Birgit
 Svensson Margareta
 Svensson Olle
 Svensson Will
 Senvik Urban
 Swidén Gösta
 Syrén Bror
 von Sydow Margit
 Syse Bent
 Talberg Johannes
 Tell Stig
 Telleskog Elsy o. Rune
 Tengqvist Karin
 Teryd Ingrid
 Thelander Carl
 Thorén Marianne

Thunblad Anders
 Thyr Gunnel
 Thyr Martin
 Thörnros Birgit
 Thörnros Lennart
 Tisell Birgit
 Torenfält David
 Torstenfelt Kerstin
 Wall Karin
 Wedin Ulf
 Wenner Kurt
 Werner Harald
 Westlund Bengt
 Westlund Edvin
 Wickström Bengt
 Wicksström Birgitta
 Widell Bertil
 Wihlmark Erika
 Wiklund Gudrun
 Wiklund K. E.
 Wilhelmsson Kristina
 Wårdell Göran
 Yderfors Johan
 Yderfors Åke
 Zackrisson Gustav
 Zetterdahl Paul
 Ragnar Zäll
 Åhlström Ivan
 Åkesson Jonas
 Åstrand Rune
 Åström Sven-Inge
 Öhrmalm Lennart o. Dagmar
 Öhrn Ingemar
 Öjring Christer
 Österberg Georg
 Österberg Margit
 Österlund Helmer
 Österlund Hildur
 Östnär Erik

När det gäller...

TRYCK-
Saker

beställ dem hos

Markörvägen 9 - Finspång - Tel. 126 37

Välkommen in till oss
 och titta på alla intressanta böcker

— Böcker att läsa själv och böcker att ge bort i present.
 Urvalet är stort: romaner, deckare, memoarer, faktaböcker,
 barnböcker, utländsk litteratur ...

GOR FYND I VAR ÖSTGÖTAHYLLA

FULLSORTERAD PAPPERSAVDELNING
 kontorsmaterial, skriv- och räknemaskiner, kontorsmöbler

HOBBY OCH HEMSLÖJDSAVDELNINGAR

FINSPÅNGS
BOKHANDEL

Telefon 100 48, 109 00